

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyriľometodějská teologická fakulta

Katedra křesťanské sociální práce

Mezinárodní sociální a humanitární práce

Barbora Zelinová, DiS.

Analýza súčasného stavu integrácie rómskej menšiny
v Brne

Bakalářská práce

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Tatiana Matulayová, Ph.D.

2019

Prehlásenie

„Prehlasujem, že som prácu vypracovala samostatne a že som všetky použité informačné zdroje uviedla v zozname literatúry.“

V Olomouci dňa 26.6.2019

.....
Barbora Zelinová, DiS.

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som sa rada pod'akovala svojej vedúcej doc. PaedDr. Tatiane Matulayovej, Ph.D. za jej odborné vedenie bakalárskej práce, cenné pripomienky a ľudský prístup. Taktiež sa chcem pod'akovať svojej rodine a priateľom za podporu a svojej kamarádke Alene Matouškovej a svojmu priateľovi Vadimírovi Matouškovi za výraznú pomoc a podporu.

Obsah

Úvod.....	6
1. Vymedzenie základných pojmov	8
1.1 Rómska menšina	8
1.2 Sociálne vylúčenie.....	9
1.2.1 Sociálne vylúčenie Rómov	10
1.2.2 Príčiny sociálnej exklúzie.....	11
1.2.3 Následky sociálneho vylúčenia	13
1.3 Sociálna integrácia	14
1.3.1 Bariéry integrácie rómskej menšiny.....	15
1.3.2 Všeobecné predpoklady úspešnej integrácie rómskej menšiny	17
2 Umenie ako nástroj integrácie Rómskej menšiny	22
3 Súčasný stav integrácie rómskej menšiny	27
3.1 Aktuálny stav sociálneho vylúčenia rómskej menšiny	27
3.1.1 Aktuálny stav sociálneho vylúčenia rómskej menšiny všeobecne v ČR	27
3.1.2 Aktuálny stav sociálneho vylúčenia v Brne	28
3.2 Aktuálny stav integrácie rómskej menšiny	30
3.2.1 Aktuálny stav integrácie všeobecne v Českej republike	30
3.2.2 Aktuálny stav integrácie v Brne	32
4 Vybrané súčasné nástroje rómskej integrácie v Brne.....	36
4.1 Organizácie zaoberajúce sa integráciou rómskej menšiny v Brne.....	36
4.2 Programy a projekty zamerané na sociálnu integráciu v Brne.....	41
4.3 Kultúrne inštitúcie	44
4.3.1 Divadlo Líšeň	45

4.3.2	Divadlo Polárka.....	45
4.3.3	Divadlo Barka	46
4.3.4	Múzeum romské kultury	46
4.4	Rómske festivaly	46
4.4.1	Ghetofest	46
4.4.2	Týden rómske kultúry	47
4.4.3	Romafest.....	47
5	Príklad dobrej praxe - Muzeum romské kultury.....	49
	Záver	51
	Zdroje.....	54

Úvod

Napriek tomu, že žijeme v 21. storočí, v dobe označovanej za pokrokovú, sú snahy o elimináciu sociálneho vylúčenia Rómov stále menej úspešné. Rómovia sú ako menšina najviac diskriminovanou a nenávidenou minoritou zo strany českej väčšinovej spoločnosti. Nástroje na zmenu stávajúcej spoločenskej klímy sú málo efektívne alebo sú tie efektívne málo využívané.

V mojej bakalárskej práci sa preto budem venovať problematike sociálneho vylúčenia rómskej menšiny z českej spoločnosti. Fascinuje ma skutočnosť, že po toľkých stáročiach spolužitia s Rómami sa stále nie sme schopní vzájomne tolerovať a rešpektovať.

Zároveň poznám silu umenia. Viem, akým dokáže byť mocným nástrojom zmeny vnímania, zmýšľania, hodnotových orientácií a postojov. A práve na takýchto správne nastavených, pochopených, vžitých a žitých atribútoch, stojí základný kameň úspešnej sociálnej integrácie (nielen) Rómov.

Umenie je dôležitým a veľmi efektívnym nástrojom sociálnej integrácie a to z toho dôvodu, že dokáže nenásilným, prirodzeným a veľmi účinným spôsobom „prekopať“ vnútorné hodnoty človeka, zasiahnuť jeho emočné centrum a zmeniť tak jeho zmýšľanie. A iba človek, ktorý dokáže rešpektovať druhého človeka je schopný ho aj úprimne prijať a prijímať.

Aktívne a intenzívne využívať umenie v boji proti sociálnemu vylúčeniu Rómov je podľa môjho názoru teda viac než logické a potrebné.

V bakalárskej práci sa teda okrem skúmania sociálneho vylúčenia Rómov budem venovať aj umeniu ako nástroju sociálnej integrácie Rómov do spoločnosti.

Cieľom práce bude zhotoviť prehľad aktuálneho stavu integrácie rómskej menšiny v Brne a jej vybraných súčasných nástrojov za pomoci odbornej literatúry a analýzy dostupných strategických dokumentov a výročných správ. Práca bude ponúkať prehľad brnenských neziskových organizácií zameraných na integráciu Rómov a aktuálnych podporených programov a projektov integrácie. Práca sa ďalej bude zaoberať taktiež prehľadom vybraných kultúrnych inštitúcií a rómskych brnenských festivalov, ktoré svojou činnosťou vo veľkej miere napomáhajú k integrácii tamojších Rómov. Súčasťou práce bude aj príklad dobrej praxe.

Práca bude koncipovaná ako prehľadová štúdia. Bude rozdelená do viacerých kapitol, ktorých obsahom bude:

V úvodnej kapitole práce (pre lepšie pochopenie problematiky sociálneho vylúčenia Rómov z českej spoločnosti) vymedzím základné pojmy ako “rómska menšina”, “sociálne vylúčenie” a “sociálna integrácia”. Budem sa v nej tiež venovať príčinám a následkom sociálneho vylúčenia a bariéram a predpokladom úspešnej sociálnej integrácie.

V druhej kapitole sa budem zaoberať umením ako nástrojom integrácie rómskej menšiny. Špeciálne sa zameriam na tieto formy umenia: hudbu, výtvarné umenie a drámu.

V kapitole číslo tri sa zameriam na aktuálnu situáciu Rómov v oblasti sociálneho vylúčenia a sociálnej integrácie a to ako v celej ČR, tak aj konkrétne v meste Brno.

V ďalšej kapitole uvediem vybrané nástroje rómskej integrácie v Brne, ktorými sú organizácie; programy a projekty; kultúrne inštitúcie a festivaly zaoberajúce sa danou problematikou.

Na záver ponúknem príklad dobrej praxe, pre ktorý som si vybrala kultúrnu inštitúciu “Muzeum romské kultury“, so sídlom v Brne.

1. Vymedzenie základných pojmov

Úvodná kapitola definuje základné tematické pojmy, z ktorých bude táto práca vychádzať. Zameria sa na tri hlavné pojmy: „rómska menšina“, „sociálne vylúčenie“ a „sociálna integrácia“. Ku všetkým spomínaným pojmom ponúkne viaceré charakteristiky od rôznych zainteresovaných autorov. Pojem „sociálne vylúčenie“ doplní o sociálne vylúčenie dotýkajúce sa konkrétne rómskej menšiny, a tiež poskytne prehľad možných príčin a následkov tohoto sociálneho javu. Poslednú podkapitolu týkajúcu sa sociálnej integrácie rozšíri o predpoklady pre jej úspešnú realizáciu a o jej najčastejšie bariéry.

1.1 Rómska menšina

S pojmami ako „Rómovia“, „rómska menšina“, „rómske etnikum“ atď., sa v dnešnej dobe človek v českom prostredí stretáva často. So slovom Róm, sa určite každému z nás automaticky vybaví určitý obraz, myšlienka, ktorá sa nám s ním spája. Je ale rómska populácia vo všeobecnosti jednotne kategorizovateľná? Na túto otázku sa budem snažiť odpovedať slovami nasledovných autorov.

Kalibová (1997) definuje rómsku menšinu ako menšinu, výrazne sa odlišujúcu od majority svojimi antropologickými rysmi, spôsobom života, výraznou pôrodnosťou a nerovnomerným územným rozložením.

Frištenská (1997, p. 34) rómsku menšinu vymedzuje ako menšinu, od majority sa výrazne odlišujúcu svojimi kultúrnymi tradíciami, hodnotovými postojmi, životnými ambíciami, jazykom a farbou pleti, nízkou úrovňou vzdelanosti a kvalifikovanosti, vysokým rizikom sociálneho prepadu, nezamestnanosti a kriminality.

Říčan (1998, p. 76) túto definíciu dopĺňa ešte nedostatkom loajálnosti k tejto spoločnosti a obmedzenou schopnosťou adaptácie.

Ševčíková (2003) sa však k jednotnej kategorizácii rómskej menšiny stavia nesúhlasne. Podľa nej, pri snahe o zaradenie Rómov pod určitú ucelenú a vyhradenú skupinu, narážame na radu „špecifických fenoménov“, ktoré túto kategorizáciu znemožňujú. Ako jeden zo zneschopňujúcich faktorov klasifikácie uvádza značné hodnotové, jazykové, náboženské, historicko-skúsenostné a iné rozdiely medzi jednotlivými rómskymi rodmi a kmeňmi. Rómovia teda netvoria „homogénne spoločenstvo, ale skupinu diasporickej povahy¹“ (p. 30) , preto je potrebné akceptovať rómsku menšinu nie ako „jeden ucelený sociálny systém, ale ako celú zmes pospolitostí, podieľajúcich sa väčšou či menšou mierou na vzájomnej integrácii a kooperácii.“ (p. 30).

Ševčíková (2003, p. 31) tiež poukazuje na zaujímavý fakt, a to ten, že od roku 1991 majú Rómovia právo verejne deklarovat' svoju rómsku príslušnosť, avšak väčšina z nich napriek tomu túto možnosť nevyužíva. Ponúka nám pre to dve odôvodnenia. Jedným z nich je obava z možnej rasovej segregácie, druhým je fakt, že na základe dlhodobo utvárajúcej spoločnej histórie na spoločnom území sa prirodzene vytvára aj spoločné národnostné cítenie.

„Rómska populácia nevystupuje ako jednotlivý celok, má svoju vnútornú diferenciaciu, ktorej zodpovedajú zase ďalšie špecifické odlišnosti životného spôsobu a kultúry.“ (Balvín, 1999b, p. 9).

1.2 Sociálne vylúčenie

Sociálne vylúčenie je neželaným fenoménom, ktorý postihuje všetky krajiny Zeme. Výnimkou nie je ani Česká republika. Nasledujúca podkapitola obsahuje výťah definícií sociálneho vylúčenia od viacerých autorov, ktoré nám pomôžu uchopiť problematiku tohto nežiadúceho sociálneho javu. Čitateľovi tiež načrtne, v akej úrovni sociálneho vylúčenia sa nachádza česká rómska menšina. V podkapitole sa taktiež dozvie, kam až siahajú príčiny sociálneho vylúčenia a aké ďalekosiahle následky môže zanechávať.

Sociálne vylúčenie alebo inak exklúziu, môžeme tiež označiť ako segregáciu. V jej dôsledku dochádza k obmedzenému prístupu ku zdrojom, potrebných pre účasť v sociálnom, politickom a ekonomickom živote v spoločnosti. Typickými znakmi exklúzie sú nízka kvalifikácia a s ňou

¹ Poznámka k textu: citácie uvedené v texte sú voľným prekladom autorky, ak nie je uvedené inak.

spojené obtiaže pri uplatnení sa na pracovnom trhu; problematická kvalita bývania; nízky príjem; chudoba a zhoršený zdravotný stav (Navrátil & kol., 2003, p. 28).

Matoušek (2008, p. 205) tieto „zdroje“ vymedzuje ako spoločenské inštitúcie zaisťujúce zdravie, vzdelanie, ochranu a základný blahobyť.

Podľa Mareša (2006, str. 7) je sociálne vylúčenie proces, v ktorom dochádza k separácii jedincov a skupín od majoritnej spoločnosti. V jej dôsledku potom títo jedinci a skupiny prichádzajú o práva ale aj povinnosti, ktoré sú s členstvom v spoločnosti späté.

Matoušek (2008) ďalej píše, že sociálne vylúčenie môže mať „rôznu úroveň a meniť sa v čase“ (p. 205).

Ľudia, u ktorých môžeme pozorovať znaky zlučované so sociálnym vylúčením, sa väčšinou koncentrujú v „sociálne vylúčených lokalitách“. Za takúto lokalitu sa považuje miesto, kde dochádza ku „koncentracii viac než 20 osôb žijúcich v nevyhovujúcich podmienkach.“ (Analýza sociálne vyloučených lokalit v ČR, 2019, p. 14).

1.2.1 Sociálne vylúčenie Rómov

„Rómovia sú skupinou, ktorá je sociálnym vylúčením postihnutá veľmi výrazne.“ (Navrátil, 2003, p. 15).

Rómska menšina je jednou z najdiskriminovanejších a najsegregovanejších menšín zo strany spoločnosti vôbec. Napriek tomu, že sa jedná o neetický a nelegálny prístup k menšine, neustále tieto segregáčne tendencie prevládajú. Rómovia bývajú terčom otvorených xenofóbnych prejavov a vysokej netolerancie zo strany väčšinovej spoločnosti (Gulová, 2011, str. 23).

Úrad vlády Českej republiky vydal stanovisko, že častokrát je násobiteľom socioekonomického znevýhodnenia Rómov tiež pociťovaná a okolím prisudzovaná príslušnosť k rómskemu etniku (Vláda ČR, 2009).

Česká väčšina stále bez úspechu bojuje s nežiadúcimi prejavmi rómskej patológie a to predovšetkým s dealovaním drog, lichvou, pouličným kapsárstvom a organizovanou kriminálnou činnosťou. Taktiež neochota a nepripravenosť rómskej menšiny aktívne a zodpovedne

participovať na riešení rómskej sociálnej otázky, prihráva rómskej populácii mínusové body. Rómovia taktiež často apriórne, nezávisle od skúsenosti, zastávajú „protigádžovské“ postoje, prameniace z tisíce rokov trvajúcej skúsenosti diskriminácie. Obe skupiny (ako majoritná, tak aj minoritná) sa aj vďaka týmto aspektom, stále nachádzajú v sociálnej priepasti. Na oboch stranách prevláda neskrývaná nevraživosť a negativistické postoje, ktoré často prerastajú až do extrémne xenofóbnych nálad a rasových útokov. Väčšina stratégií a snáh o aktívnu integráciu Rómov do českej spoločnosti sa stále míňa účinkom (Ševčíková, 2003).

Indikátory sociálneho vylúčenia rómskej menšiny možno pozorovať v dvoch rovinách. Prvou rovinou sú lokality, ktoré sú sociálnym vylúčením ohrozené. Druhou sú potom rodiny s deťmi. V rómskych lokalitách môže k sociálnemu vylúčeniu dochádzať na základe horšieho zdravotného stavu obyvateľov; nízkeho stupňa vzdelanosti; vyššieho podielu obyvateľov bez bankových účtov; väčšieho počtu preľudnených bytov; menšieho rozsahu dobrovoľných aktivít; vyššej trestnej činnosti apod. U rodín s deťmi býva sociálne vylúčenie zapríčinené väčšinou vyšším počtom detí v domácnosti; slabou účasťou na školskom vyučovaní; horšími školskými výsledkami; vyššou mierou pôrodnosti dievčat v mladom veku; vyšším počtom rómskych detí vychovávaných ústavne apod. (Navrátil & kol., 2003, str. 35).

1.2.2 Príčiny sociálnej exklúzie

V knihe „Etnické komunity – Romové“ (Bittnerová, 2013) sú príčiny sociálneho vylúčenia diferencované do troch teórií:

- Prvou z nich je teória „biologicko-genetická“, ktorá je sama o sebe postavená na spornom a nedoložitel'nom koncepte biologickej rozdielnosti rás. Daná teória sa však stále teší veľkej obľube u laickej verejnosti, napriek tomu, že v odbornom svete je už dávno prekonaná. Táto teória tvrdí, že človek, napriek akýmkoľvek jeho snahám, stále ostáva v zajatí svojho pôvodu a predpokladaných vlastností, ktoré sú s daným pôvodom spojované (Rádl, 2013).
- Druhou z teórií, je teória sociálne-ekonomická. Tá zdôrazňuje neintegrovanosť a sociálne vylúčenie Rómov, ktoré často sprevádza chudoba a mnohokrát tiež spôsob života v závislosti na sociálnych dávkach. Obsahuje tvrdenie, že škola je sociálne vylúčenými rodinami považovaná za „nutné zlo“, výmysel majority, ktorý postráda zmysel. Ľudia

dlhodobo nezamestnaní, uvyknutí na sociálne dávky alebo príležitostné zárobky, totiž len veľmi sporadicky podnecujú svoje deti k túžbe po systematickom vzdelávaní, ako prostriedku, ktorý by im mohol zaistiť dôstojný život (Rádl, 2013).

- Treťou je kultúrna teória. Táto teória sa javí ako najprínosnejšia. Kultúru Rómov chápe ako základ, na ktorom je založená určitá kultúrna prax a z nej vyplývajúci odlišný „habitus“. Ten môže potom spôsobovať, že *„také jednanie a chovanie, ktoré je samotnými Rómami považované za „normálne“ – teda za bežné, obvyklé, očakávané a obecne prijateľné, je väčšinou spoločnosťou pokladané prinajmenšom za neobvyklé alebo často dokonca posudzované ako nekompatibilné s jej normami.“* (Rádl, 2013, p. 135).

Na základe terénnych výskumov vykonávaných vo vylúčených lokalitách v západných Čechách v rámci grantových projektov GAČR z rokov 2008-2010 sa zistilo, že konflikt medzi majoritou a rómskou minoritou pramení z troch rovín neporozumenia (Bittnerová, 2013):

- Prvou z rovín je absencia kompetencií, kedy k stretom zvyčajne dochádza kvôli neschopnosti rómskej minority ovládať určité veci, ktorých ovládanie majorita považuje za samozrejmé. Zo strany rómskej menšiny však tendencie k pozitívnym riešeniam sú, avšak chýbajú im potrebné znalosti a zručnosti, predovšetkým komunikačné.
- Druhou rovínou je oblasť vlastných kultúrnych rozdielov, do ktorej spadá rozdielna socializácia, hlavne v rómskej rodine.
- Treťou z rovín je dištanc, zachovávanie odstupe (Bittnerová, 2013, pp. 19-20).

Rádl (2013) rozširuje príčiny sociálneho vylúčenia o systémové faktory, a to konkrétne o negatívny vplyv sociálneho prostredia, konkrétne zažitý stereotypy a predsudky kompetentných príslušníkov majoritnej spoločnosti, skryté aj otvorené prejavy xenofóbie, rasizmu a intolerancie, nedostatok adekvátnych nástrojov pri diagnostike intelektuálneho potenciálu rómskych detí apod.

Rómovia na kriminálnu dráhu nastupujú častokrát už v detstve, a mnohokrát je to aj vplyvom väčšinovej spoločnosti. Říčan (1998, p. 117) píše, že získať nerómskeho kamaráta je pre rómske dieťa prestížne, no na druhej strane veľmi obtiažne. Rómske dieťa preto veľakrát končí v partii nerómskych detí, ktorá prijme každého, kto je ochotný podriaďiť sa jej pravidlám. Mnohokrát to ale znamená práve účasť na aktivitách s kriminálnym „podtónom“ ako napríklad konzumácia alkoholu, drog, hra na automatoch, výtržníctvo a iné.

Príčinnosť sociálneho vylúčenia Rómov výstižne vyjadril Pekárek (1997, p. 14) slovami: „*Rada konfliktov, vznikajúcich medzi majoritnou populáciou a rómskou populáciou, vzniká na základe rozdielnych a kvalitatívne rôznych prejavov vedomia oboch skupín a absencie teórie, ktorá by tieto rozdiely vysvetľovala.*“

Říčan (1998, pp. 61-62) konštatuje, že Rómovia sa vo väčšinovej spoločnosti cítia ako cudzinci. Neuznávajú naše normy a hodnotový systém, osud demokracie je im ľahostajný, „gádzovské“ inštitúcie vnímajú ako nepriateľské, štát vidia skôr ako nepriateľa než ochrancu. Žijú s pocitom ohrozenia a menejcennosti, s nastaveným politickým systémom sa neidentifikujú. Jediné čo od majority prevzali je konzum, ktorý sa stal ich dominantným záujmom, avšak majoritou rešpektované vzorce ako ho realizovať už vynechali. Pre mnohých Rómov je navyše priveľmi problematické jednať s úradmi, čo vyžaduje čoraz lepšiu orientáciu v právnom systéme. Od pocitu bezmocnosti potom nebýva ďaleko k agresii.

Ďalšou z príčin je aj „*zánik tradičných ekonomických aktivít spojený s vťahovaním Rómov do ekonomiky industrializovanej spoločnosti, (ktorý) sa stal tvorcom mestských diaspor.*“ (Pekárek, 1997, p. 15).

Každé etnikum má svoje špecifiká, ktoré sú ostatnými etnickými a národnostnými skupinami buď chápané a tolerované, alebo postupne vedú k vytváraniu názorových bariér. Ľudia s malou schopnosťou tolerancie a rešpektu k odlišnostiam, tak môžu veľmi jednoducho dospieť k nechápajúcim postojom, diferenciacii vo vzťahoch, averzii a postupne, bez povšimnutia, k nenávisti (Dědič, 1999).

1.2.3 Následky sociálneho vylúčenia

Neznalosť a nepochopenie najrozličnejších snáh o násilnú asimiláciu, necitlivé administratívne zásahy a zločiny z minulosti spáchané na tomto etniku spôsobili, že Rómovia sú dodnes sociálne najslabšou a najmenej vzdelanou skupinou obyvateľstva (Šotolová, 1997).

Obmedzenie prístupu k sociálnym zdrojom, ktoré sú jedným z podnecovateľov participácie v spoločnosti, vytvára neschopnosť spolupodieľať sa na živote spoločnosti; izoláciu a separáciu od spoločnosti, a tým pádom stratu sociálneho miesta v danej spoločnosti (Kotýnková, 2000).

„Dlhodobý pocit, že človek nemá v spoločnosti miesto, je zdrojom chronického stresu. Príčiny siahajú od individuálnych až po systémové. Konkrétnejšie: nízke sebavedomie, nízky príjem, nedokončené vzdelanie, nedostatočné sociálne zručnosti, zlé duševné i telesné zdravie, vysoká úroveň kriminality v mieste, nefunkčnosť rodiny, závislosť na návykových látkach, nezamestnanosť, chýbajúce zdravotné a sociálne poistenie a iné.“ (Matoušek, 2008, p. 205).

Jedným z vážnych dôsledkov sociálneho vylúčenia je chudoba, a s ňou spojené nevyhovujúce bývanie a životospráva rómskych rodín. Dieťa z takejto rodiny býva častokrát nútené žiť vo vlhkých, preplnených a neodvetrávaných miestnostiach. Stravuje sa nepravidelne a nevhodne. Taktiež nepravidelný a nedostačujúci býva jeho spánok. Všetky spomínané aspekty života v takejto domácnosti, spôsobuje zhoršenie ako duševnú kondíciu, tak aj celkový zdravotný stav (Říčan, 1998, p. 111).

Chudoba častokrát spôsobuje aj nedobrovoľnú absenciu školskej dochádzky, a to z toho dôvodu, že matka sa pre nedostatok financií, hanbí poslať dieťa do školy, pretože mu nie je schopná zaistiť desiatu alebo školské pomôcky (Říčan, 1998, p. 109).

Vo všeobecnosti má sociálne vylúčenie za následok priestorové vylúčenie; symbolické vylúčenie (stigmatizácia jedinca či skupiny); nízku vzdelanostnú úroveň; obmedzený prístup k získaniu práce s lepšimi platovými podmienkami; závislosť na finančných dávkach; rizikový a zdravotne závadný životný štýl; zadlženie; zástavu majetku; lichvu; častejšiu náchylnosť na rizikové formy chovania; znížené sociokultúrne kompetencie a iné (Vláda ČR, 2009).

1.3 Sociálna integrácia

Rómovia sú jednou z najpočetnejších minoritných skupín v Českej republike. Alarmujúco vysoké percento z nich však trpí sociálnym vylúčením. A to aj v dnešnej pokročilej dobe. Je preto nanajvýš žiadané a potrebné, aby česká spoločnosť využila všetky dostupné prostriedky pre jeho čo najvyššiu možnú elimináciu, ideálne pre jeho úplné odstránenie. Stratégie, ktoré k tomu majú dopomôcť, nazývame sociálna integrácia alebo sociálne včleňovanie. S pojmom sociálna integrácia sa budeme v obsahu tejto práce opakovane stretávať, preto sa v tejto podkapitole budeme venovať jej obecnej charakteristike, spomenieme tiež bariéry, ktoré bránia jej úspešnosti

a v neposlednom rade uvedieme všeobecné predpoklady, prispievajúce k optimálnemu výsledku sociálnej integrácie.

Matoušek (2008, p. 203) definuje sociálnu integráciu nasledovne: „*sociálne začlenenie je pevné spojenie jednotlivcov, spoločenských a vrstiev spoločnosti. Jeden z ideálov sociálnej politiky, opak sociálneho vylúčenia.*“

Schuringa (2007, s. 25) vymedzuje pojmy „sociálna integrácia“ a „sociálne začleňovanie“, ako boj o získanie prístupov k hlavným prostriedkom, ktoré ľudia potrebujú. Hovoríme o boji za účasť vo všetkých sférach života, boj za rovné príležitosti, za možnosť ponechania a rozvíjania svojej vlastnej identity. Ideálnym výsledkom sociálnej integrácie je pozitívna zmena v spoločnosti, umocnená sociálna participácia a reštrikcia sociálneho rozdelenia. Aby sa tento stav mohol naplniť, je potrebná spolupráca oboch strán. Ako majority, tak aj minority.

Podľa Navrátila (2003) je sociálne začleňovanie úsilie o vytvorenie rovných šancí v oblasti vzdelávania, zamestnania, bývania apod. V rámci tejto politiky sa „*veľká pozornosť venuje identifikácii a odstráneniu diskriminácie. Súčasťou tejto stratégie je aj podpora rozvoja základných jazykových, sociálnych i kultúrnych predpokladov, ktoré majú umožniť znevýhodneným skupinám rovné príležitosti reálne využiť.*“ (pp. 28-29).

1.3.1 Bariéry integrácie rómskej menšiny

Od zmeny režimu po roku 1989 sa rómska menšina stále veľmi obtiažne vyrovnáva s procesom sociálneho začleňovania do súčasnej spoločnosti, oscilujúc medzi komunistickou minulosťou a nárokmi a premenami globalizovaného sveta (Pavelčíková, 2004).

Výraznou bariérou, ktorá v integrácii bráni sú medzery vo vzdelávaní. Slabý školský prospech u mnohých rómskych detí môže byť výsledkom odporu a nedôvery detí k typu vzdelávania, ktorý škola ponúka, a ktorý je v rómskej komunite málo uznávaný a cenený, o to viac, že vysoký počet príslušníkov tejto komunity patrí k najnižšej sociálnej vrstve. Tí cenia iné znalosti, zručnosti, dokonca aj postoje, než vyššie sociálne vrstvy, ktorým je škola prispôbená (Říčan, 1998).

Tradičná rómska rodina, členov v samostatnom rozhodovaní nielenže nepodporuje, dokonca si to neželá. Kolektivismus je v rodine taký silný, že dieťa nemá ani svoj vlastný kút, ani veci, ktoré by vlastnilo vyslovene ono. Všetko je v spoločnom užívaní. Individuálny úspech nemá v tradičnej rodine veľkú váhu. Deti nemajú v rodine podnetné prostredie pre rozvíjanie vedomia individuálnej zodpovednosti za seba samého, za svoj vlastný život, pričom takáto zodpovednosť je nosným princípom európskej kultúry. Majoritná kultúra je im taká vzdialená, že sa s jej hodnotami, postojmi a princípmi identifikujú len veľmi povrchno. O to viac, ak sa dieťa už od ranného detstva stretáva s prejavmi averzie, až nenávisť, voči jeho etniku zo strany majority (Říčan, 1998).

Ševčíková (2003, p. 20) spomína aj ďalšiu z bariér, a tou je fakt, že Rómovia často apriorne zastávajú „protigádžovské“ postoje, ktoré pramenia z tisícrokov trvajúcej skúsenosti s rôznymi prejavmi rasovej diskriminácie zo strany majority.

Ševčíková (2008) tiež problematiku sociálnej integrácie v istej miere pripisuje strate sebavedomia a viery v jedinečnosť a neopakovateľnosť rómskej kultúry zo strany samotných Rómov. Je vyvolaná ako dobrovoľne z ich strany, tak aj vynútená zo strany majority, ktorá po nich žiada, aby opustili ich tradičné fenomény sebaidentifikácie. Dôsledkom toho je potom spoločenský negativizmus a nihilizmus zo strany Rómov, ktorý sa môže prejavovať ako „*extrémne vyhranená spoločenská neprispôsobivosť a neochota k participácii na životnom štýle dnešnej euroamerickej civilizácie.*“ (pp. 22-23).

Na tému bariér integrácie v podobe medzier vo vzdelávaní sa vyjadrila aj Eva Šotolová (1997), tá hovorí, že umiestňovať deti do školských zariadení bez toho, aby boli postupne integrované do spoločnosti, v ktorej sa cítia ako úplný cudzinci, je kontraproduktívne. Jednak boli až po nástup do školy rozdielne vychovávané, a tým prispôsobované určitému typu spoločenstva (rómskej rodine), a jednak nevidia prínos v jej navštevovaní, keďže sa v nej dozvedajú o svojom etniku len výnimočne.

„*Rómovia, ktorí majú väčšinou možnosť komunikovať len s príslušníkmi najnižších vrstiev, predávajú svojim deťom prirodzene obmedzený kód, ktorý málo podnecuje rozvoj rozumových schopností.*“ (Průcha, 1997, p. 34).

Mnoho ľudí zastáva k rómskej populácii nenávistné postoje. „*Tieto silno zakorenené a tradíciou prenášané rasové a sociálne predsudky značnej časti obyvateľstva sú a zrejme ešte budú vážnou brzdou v procese súžitia Rómov s ostatnými. (...) Predovšetkým však u nich (Rómov) zákonite vyvolávajú záporné, nesprávne reakcie a zaháňajú ich práve do ďalšej – spoločenskej izolácie.*“ (Davidová, 2004, p. 191).

Taktiež médiá častokrát nevykresľujú Rómov práve v tom najlepšom svetle. Uverejňujú informácie s negatívnym odkazom, ktoré bývajú síce pravdivé, no veľakrát je ich obsah „prifarbený“, aby uspokojil diváka, a zároveň, posilnil jeho averziu k Rómom. Benzín sa leje do ohňa bohužiaľ, ale aj zo strany druhej. Rómske médiá sa taktiež v značnej miere zameriavajú na prejavy rasizmu a diskriminácie zo strany majoritnej spoločnosti a na nedostatky vládnej politiky, ktorá Rómov nedostatočne chráni a minimálne im pomáha. Takáto prax ešte posilňuje pocit krivdy a beznádejnosti, čo vedie k prehlbovaniu nedôvery, nepriateľstva a ku zníženiu loajálnosti Rómov ku štátnej správe a „nerómom“ vôbec (Řičan, 1998, pp. 77-78).

Pavel Řičan (1998, p. 66) sa na otázku rasizmu voči Rómom pozerá z trochu iného uhlu pohľadu. Podľa neho by sa malo hovoriť skôr o averzii než rasizme, a to z toho dôvodu, že motívy odporu väčšinovej spoločnosti proti Rómom, sú omnoho zložitejšie. Rómska kriminalita dosiahla taký stupeň a médiami je natoľko spopularizovaná, že keď priemerný Čech uvidí Róma, väčšinou reflexne siahne ochranným pohybom po svojej peňaženke (ak nie reálne, aspoň v mysli). Nejedná sa však iba o rómsku kriminalitu. Rómovia (samozrejme nie všetci), bývajú často veľmi ťažko znesiteľnými susedmi (rušenie nočného klľudu, znečisťovanie spoločných priestorov a verejného priestranstva, atď.) Takéto prejavy však podľa neho nie sú prejavmi rómskej kultúry, ale prejavmi hlbokkej dezintegrácie. Pokiaľ sa teda príslušník väčšinovej spoločnosti Róma bojí alebo štíti, ide o celkom normálnu reakciu, nie o rasizmus. Pokiaľ podozrieva neznámeho Róma, nejde o predsudok, ale o normálny zobecňujúci úsudok, o laické, ale úplne logické pravdepodobnostné uvažovanie.

1.3.2 Všeobecné predpoklady úspešnej integrácie rómskej menšiny

Pavel Řičan (1998, p. 113) uvádza ako jeden z hlavných predpokladov sociálnej integrácie efektívnejšiu špeciálnu kvalifikáciu pedagógov, ktorú je samozrejme potrebné platovo vyššie ohodnotiť. Je nutné pracovať s deťmi (rómskymi i nerómskymi) v skupinách menších, než je

klasická školská trieda. Pre potreby rómskych detí by vo vzdelávacích procesoch malo byť menej pamäťového učenia, viac priestoru pre tvorivosť a spontánnosť, väčší rešpekt k individualite, priestor pre rozvíjanie takých schopností, ktorými dieťa disponuje a nežiadať po ňom schopnosti, ktoré nemá.

Říčan (1998) ďalej agituje za prípravné „nulté“ ročníky, ktoré sa veľmi dobre osvedčili. Deti, ktoré si týmto nultým ročníkom prešli, prospievajú na základnej škole omnoho lepšie, než tie, ktoré ním neprešli. Návšteva takýchto ročníkov, má však hneď niekoľko prekážok. Rodičia nie sú do nich povinní deti posielat', na ich chod chýbajú financie od štátu a deti, ktoré bývajú v mieste, kde nulté ročníky nie sú zriadené, len sťažka budú dochádzať. Alternatívnou možnosťou je miesto nultých ročníkov návšteva materskej školy v rámci povinnej školskej dochádzky.

Čo sa týka vzdelávania, je „*nutné, aby učiteľ, hneď na začiatku prvého ročníka, dal najavo svoj rešpekt k rómskej menšine a neformálny, zažitý odpor k rasizmu.*“ (Říčan, 1998, p. 115) .

Rómske deti sa horšie sústreďujú, mávajú slabšiu úmyselnú pozornosť, sú ale živšie, temperamentnejšie a je omnoho zložitejšie ich ukázať. Potrebujú častejšie prestávky, počas ktorých majú mať možnosť si zacvičiť, zakričať si, zaspievať. Pri výuke rómskych detí, sa taktiež veľmi osvedčila dramatizácia a technika hraní rolí (Říčan, 1998).

„Okrem vzdelania je potrebné venovať veľkú pozornosť aj výchove k moralite, teda etickej zvlášť.“ (Klimeková, 1997, p. 24).

„*Solidarita je z hľadiska problémov spojených so vznikajúcimi etnickými a národnostnými konfliktmi zásadnejším teoretickým konceptom.*“ (Marada, 2006, p. 17).

Neporozumenie prerastajúce v averziu, ktorá prerastá v asociálne chovanie, až ozbrojené konflikty, vyvoláva aktuálnu potrebu ovplyvňovať a usmerňovať verejné mienenie a myslenie ľudí ku vzájomnému poznávaniu a chápaniu a k pozitívnemu vzťahu všetkých ľudí, bez ohľadu na pôvod, jazyk a kultúrne dedičstvo (Dědič, 1999, p. 23).

Majorita potrebuje návod nie k zatváraní očí pred skutočnosťou, ale návod k aktívnemu jednaniu, ktoré bude nápomocné v zlepšení vzťahov s Rómami (Říčan, 1998, p. 66).

„Zvlášť aktuálne, je vytváranie prosociálneho chovania, ako chovania, zameraného na prospech druhého, výchova k altruizmu, empatii, tolerancii a rešpektovania názorov a kultúrnych modelov príslušníka inej národnosti či etnika.“ (Balvín, Potreba etiky jako praktického návodu pro řešení životních situací, 1999b, p. 9).

Akékoľvek generalizovanie postojov jednej skupiny voči druhej (majority voči minorite a naopak) je nevhodné. Vzájomné vzťahy medzi skupinami sa dajú zlepšiť pozitívnymi skúsenosťami, ktoré je možné dosiahnuť zámerným „obojsstranným“ poznávaním a naslúchaním, snahou o porozumenie a budovanie rešpektu a spoločnou komunikáciou. Je to však neskonalou obtiažne a je potrebné sa to učiť stále znova a znova (Ševčíková, 2003, p. 22).

V otázke solidarity a tolerancie je vo veľkej miere nápomocná taktiež „multikultúrna výchova“. *„Multikultúrna výchova nie je nejaký zvláštny predmet alebo úsek učiva. Ide o všadeprítomný aspekt všetkého pedagogického snaženia, o zámer, ku ktorého realizácii, sa ponúka mnoho príležitostí – väčšinou bohužiaľ nevyužívaných.“* (Řičan, 1998, p. 118).

Řičan (1998) v jeho publikácii ponúka konkrétne návody, ako multikultúrnou výchovu zaviesť do bežného fungovania školských zariadení. Uvádza napríklad: vytvárať zmiešané dvojice (Róm a neróm); v priestoroch školy vystaviť fotografie Rómov, reprodukcie diel s rómskou tematikou; obohatiť výuku informáciami o menšinách (mnoho príležitostí je v hodinách dejepisu, literatúry, náuke o spoločnosti); pozvať do hodín zaujímavé rómske osobnosti atď. Multikultúrna výchova napomáha optimalizovať vzájomné kontakty medzi deťmi rôznych skupín, maximalizovať vzájomné kultúrne obohacovanie a informácie o menšinách a učiť sa predchádzaniu, poprípade konštruktívnemu riešeniu konfliktov.

Pavel Navrátil (2003, pp. 28-29) vidí stratégie sociálneho včleňovania v práci sociálnych pracovníkov, ktorý sa na jednej strane môžu podieľať na zlepšovaní individuálnej a skupinovej schopnosti využívania rovných príležitostí, na druhej strane môžu zastávať funkciu kontrolného mechanizmu fungovania inštitucionálneho aparátu, či rovné šance naozaj poskytujú. Navrátil tiež vidí veľký význam v reformácii spoločenských štruktúr tak, aby mali rovnaký prístup k moci všetky skupiny. To znamená rovnomernejšie zastúpenie minoritných skupín v mocenských štruktúrach. Pri tvorbe stratégií sociálnej integrácie, by mali byť využívané postoje a skúsenosti samotných príslušníkov menšín.

Riešenie rómskej problematiky obyvatelia očakávajú od vládnych štruktúr. Pre ich jednanie, však musí byť najprv vytvorená určitá situácia, na ktorej sa obe strany dohodnú, a ktorá „vyplýva z obecného požiadavku tolerancie medzi sebou, z filozofie dialógu a interkultúrnej komunikácie. Na budovaní obojstranného povedomia o potrebnosti takejto etickej základne dialógu, by sa mala podieľať predovšetkým škola, ale aj iné inštitúcie pracujúce s dospelým obyvateľstvom.“ (Balvín, 1999b, p. 9).

Väčšina konfliktov má svoju skrytú príčinu v neznalosti rómskej mentality, tradícií a životných predstáv Rómov. Nie je sa čomu čudovať, kultúru a svet „bielych ľudí“ denne odhaľujú médiá, no svet Rómov nie je pre nerómske obyvateľstvo vo všeobecnosti priveľmi atraktívnou záležitosťou. Keďže nikto nie je pochopiteľne povinný, aby sa o rómsky svet zaujímal, je nezastupiteľnou úlohou práve vzdelávacieho systému, vládnych štruktúr, médií a kultúrnych inštitúcií, aby vyvinuli potrebné úsilie a efektívne približovali tento svet nerómskemu publiku (Dědič, 1999, pp. 25-26).

„V žiadnej oblasti neexistuje jediný spôsob riešenia problémov. Rôzne situácie a prania vyžadujú vytvoriť mozaiku mikronávrhov na rozvoj, ktoré sa budú vypracovávať v rámci celkovej spolupráce a konštruktívneho postupu. Krátkodobé aktivity neprinášajú dlhodobé výsledky, ani významný pokrok.“ (Liégeois, 1995, p. 253).

Záver:

Napriek tomu, že sa u nerómskej populácie vyskytujú tendencie „hádzat’ všetkých Rómov do jedného vreca“, je dôležité si uvedomiť, že každá ľudská bytosť je individuálna a jedinečná, inak cítiaca, zmýšľajúca a konajúca. Preto akákoľvek paušalizácia Rómov prinajmenšom nie je správna. Existujú určité znaky, napr. antropologické rysy, ktoré však všetkých Rómov nepopierateľne spájajú.

Napriek pokročilej dobe, v ktorej žijeme, je rómska menšina v Českej republike najdiskriminovanejšou a najsegregovanejšou menšinou zo strany väčšinovej spoločnosti vôbec. Situácia sa od deväťdesiatych rokov výrazne nezmenila. Na oboch stranách (rómskej minority aj

nerómskej majority) prevláda prinajmenšom vzájomné znechutenie. Sociálne vylúčenie má za následok život v začarovanom kruhu chudoby, nízkej vzdelanostnej úrovni, nízkej pracovnej uplatniteľnosti a mnohých ďalších sociálne patologických javov. Z tohto kruhu je zdanlivo nemožné vystúpiť. Sociálna integrácia rómskej menšiny do českej spoločnosti prebieha „vlažným“, sotva badateľným tempom. Existuje mnoho „mikro“ snáh o účinnú integráciu, avšak chýba iniciatíva riešiť problematiku rómskej menšiny komplexne.

V českom prostredí sú jednou z hlavných bariér integrácie medzery v školskom vzdelávacom systéme. Jedným z predpokladov úspešnej integrácie je teda tieto medzery efektívne vyplniť. Tradičná rómska rodina uznáva iné znalosti, zručnosti a taktiež hodnoty a postoje než tradičná česká rodina. Faktom je, že školské zariadenia sú prispôsobené deťom z českých rodín z vyšších sociálnych vrstiev. Tým pádom nie sú uspôsobené pre deti, ktoré sú navyknuté na úplne odlišný systém výchovy, bez toho, aby boli postupne integrované do „žiaduceho“ spôsobu fungovania. Rómske dieťa sa v škole necíti dobre. Neuznáva „filozofiu“ vzdelávania, nenachádza tam totiž žiadnu spojitosť s kultúrou, v ktorej bolo vychovávané, a v ktorej žije. Preto je veľmi dôležité „prekopat“ školský vzdelávací systém od základov a snažiť sa v čo najväčšej možnej miere vyhovieť aj potrebám rómskych detí. Medzi predpoklady úspešnej integrácie preto patrí hlavne reforma školstva, vrátane odbornej rekvalifikácie školských pedagógov.

Všetky spomínané stratégie sú však nútenou a násilnou formou integrácie. Existujú rovnako účinné nenásilné spôsoby, ktoré majú oveľa ďalekosiahlejší dopad než tie násilné. Jedná sa o budovanie obojstranného rešpektu, tolerancie, empatie, o tzv. budovanie „prosociálneho chovania“. S týmito pojmami som sa pri riešení všeobecných predpokladov sociálnej integrácie stretávala najčastejšie. K posilňovaniu všetkých týchto cností je vo veľkej miere nápomocné aj umenie a práca kultúrnych inštitúcií.

2 Umenie ako nástroj integrácie Rómskej menšiny

Efektívnych aj menej efektívnych stratégií a nástrojov sociálnej integrácie existuje mnoho. Pre účely mojej práce som si ako jeden z týchto nástrojov vybrala umenie. Zamerala som sa špeciálne na tieto formy umenia: hudbu, výtvarné umenie a drámu, a to z nasledovných dôvodov. Podľa významnej českej historičky, muzeologičky a etnografky rómskeho pôvodu PhDr. Jany Horváthovej (2009) sú Rómovia etnikom veľmi vnímavým a citovo exponovaným, s veľmi výraznými umeleckými sklonmi. Tieto aspekty boli odjakživa spojované s hudbou, no vhodnou formou vyjadrenia je pre nich (ako sa dnes ukazuje) taktiež výtvarný prejav. (Horváthová, 2009). Dráma má zase podľa Jaroslava Balvína (1999a) z umenia najväčší dosah, pretože zo všetkých umení práve dráma *„modeluje situačný rozmer ľudskej existencie, má aj najväčšiu možnosť človeka ovplyvňovať, učiť ho poznávať zložitost' ľudských situácií, aj spôsoby ich riešenia.“* (p. 92).

Verím, že umenie (všetkého druhu), je nenásilným a účinným spôsobom sociálnej integrácie, aj keď je podľa môjho názoru pre tieto účely málo využívané. Aké má však kultúrna sféra reálne prepojenie so sférou sociálnou? Na túto otázku odpoviem slovami nasledovných autorov.

„Informácia oznamovaná v priebehu umeleckej komunikácie nie je formulovateľná a oznamovateľná inými než umeleckými prostriedkami. Jej zvláštna povaha spočíva v tom, že sa neobracia k niektorej jednotlivej psychickej funkcii, ale k celku psychických síl človeka. Umenie tento celok reorganizuje a vytvára tak novú harmóniu bytostných síl (rozumu, citu a vôle).“ (Kulka, 2008, p. 17).

Existuje druh umenia s názvom „politicky angažované umenie“, ktoré sa zameriava na ekonomickú a sociálnu nespravodlivosť. Jeho snahou je prehovárať hlasom utláčaných a vyvolávať súcit alebo hnev v nádeji, že tak prispeje k žiadanej politickej zmene. Ak má byť politicky angažované umenie efektívne, *„musí problém prezentovať natol'ko intenzívne, aby vyvolalo vzplanutie emócií, ktoré nás prinútiť nedostatky reformovať. To okrem umeleckého nadania vyžaduje skutočné pochopenie psychologickej, sociálnej alebo ekonomickej podstaty tohto problému.“* (Armstrong & Botton, 2013, p. 199). Úlohou takéhoto umenia je rozvíjanie a posilňovanie mierumilovnosti a zmierlivosti ako liek, na rastúcu agresivitu a neznášanlivosť (Armstrong & Botton, 2013).

V knihe „Umění jako terapie“ sa tiež dočítame, že na pociťovanie národnej hrdosti nie je nič zlé, a že si zaslúži taktiež pozornosť umelcov. Ich úlohou v tomto prípade nie je nevyhnutne iba kritizovať a odsudzovať najväčšie prehrešky spoločnosti, ale tiež adekvátnym spôsobom usmerňovať našu spôsobilosť pociťovať hrdosť. Umenie by vo všeobecnosti nemalo ľudí za ich prehrešky karhať. Idea, že zahanbenie vedie k náprave, je prinajmenšom scestná (Armstrong & Botton, 2013, p. 204. 205).

Horváthová (2009, p. 65) opisuje umenie ako formu osobného rozvoja a terapie: „*Sila prežitku ide ruku v ruke s rozvojom obrazotvornosti, vedie k potrebe uvoľniť psychický pretlak vyjadrením naliehavých myšlienok a pocitov.*“

Kresba odpovedá vnímaniu, tanec a hudba intuícii, poézia a dráma odpovedajú cíteniu a zručnosti zase mysleniu (Read, 1967, p. 18).

Hudba je jediným „tradičným“ rómskym zamestnaním, ktoré je stále aktuálne a stretáva sa s rešpektom majority aj v českom prostredí (Ševčíková, 2003, p. 27).

Sila hudby spočíva v subjektivite, vo výsostnej spontainete. Má ohromný motivačný a aktualizačný dopad. Hudba púta zvýšenú pozornosť; svojho príjemcu naliehavo oslovuje a vyvoláva v ňom intenzívne pocity. Je vnímaná ako nový, nečakaný rozmer bytia a cítenia. Dokáže narušovať stereotypy vnímania a myslenia a podnecuje k nevšednému prežívaniu (Ševčíková, 2008, pp. 73-74).

Je to práve rómska hudba, ktorá „*ako fenomén s potenciálom narušovať sociálne antipatie, hrá dôležitú úlohu pri konštrukcii pozitívneho obrazu Rómov v rámci procesu etnickej emancipácie. V konkrétnej podobe sa potom jedná o festivaly rómskej hudby, profily rómskych hudobníkov v periodikách rómskych združení, rómske internetové rádiá apod.*“ (Radostný, 2013, p. 205).

Rómska hudba má veľký potenciál presvedčiť o rómskom kultúrnom bohatstve, nerómske publikum. Zohráva rolu ideálneho prostriedku k budovaniu pozitívneho obrazu o rómskom národe. Tkvie v nej potenciál prekonávať kultúrne a sociálne odlišnosti (Horváthová, 2002).

Armstrong a Botton v knihe *Umění jako terapie* (2013) poukazuje pre zmenu na silu výtvarného umenia na konkrétnych príkladoch. Jedným z nich je aj príklad maľby „Skližeň řepy“ od belgického maliara Emila Clausa, ktorý podobne, ako v literatúre Emil Zola a Charles Dickens, dal chudobe „tvár konkrétnych ľudí“. Z toho môžeme súdiť, že medzi významné kompetencie a úlohy umelca patrí tiež vybrať si „krikľavé“ prípady biedy či nemorálnosti a dať im takú podobu, ktorá bude pre spoločnosť neprehliadnuteľná a nezabudnuteľná. Podobu takú, ktorá dokáže vyvolať pocity viny a tým naštartuje zmenu.

Ďalším z príkladov výtvarného umenia, ako nástroja žiaducej zmeny, je obraz dánskeho maliara Christena Kobka, s názvom „Pred severnou bránou pevnosti“. Tento obraz je výsostným príkladom politicky angažovaného umenia, a to z toho dôvodu, že zobrazuje (a to nijak ostentatívne) neformálne, pokojné súžitie rôznych spoločenských vrstiev, medzi ktorými za normálnych okolností, dosť možno panuje napätie a nepriateľstvo. Zachycuje „tichý moment spolupatričnosti“. Vyzýva diváka, aby „*vnímal nenútenú ohľaduplnosť, ako skutočnú hodnotu*“ (Armstrong & Botton, 2013, p. 200).

Ďalším z efektívnych prostriedkov sociálnej integrácie zo sveta umenia je dráma. Jaroslav Balvín (1999a) vysvetľuje, prečo je práve dráma takým účinným nástrojom, nasledovne: Pre poznanie spôsobov riešenia rôznych situácií, sa v tej najostrejšej podobe osvedčilo práve umenie a z neho fakt, že „*človek je neustále v situácii, reaguje na ňu a prakticky ju rieši.*“ (p. 92) Z umenia má najväčší dosah dráma, pretože zo všetkých umení práve dráma „*modeluje situačný rozmer ľudskej existencie, má aj najväčšiu možnosť človeka ovplyvňovať, učiť ho poznávať zložitú ľudských situácií, aj spôsoby ich riešenia.*“ (p. 92). Dráma má možnosť človeka ovplyvňovať aj v prípade, kedy divák (alebo samotný účastník hry), nenájde východisko, riešenie počas samotnej hry.

Ako v prípade, že hra neposkytne divákovi riešenie, dráma napriek tomu plní výchovnú funkciu, vyjadruje Václav Havel (1989) v knihe *Dálkový výslech*. Havel hovorí, že nechať „hrdinov“ predstavenia vyriešiť situáciu a prepustiť diváka z divadla z bezstarostným pocitom, sa mňa účinku. Hovorí, že „*tú pravú, skutočnú a základnú nádej musíme nájsť každý sám v sebe.*“ (p. 172). Divák v prípade, že mu riešenie nie je poskytnuté „zadarmo“, je nútený toto východisko sám

hľadať, teda táto „neúplná“ forma divadelného predstavenia ponúka divákovi oveľa viac. Ponúka mu akt vlastného existenciálneho prebudenia (Havel, 1989).

Dráma, ako forma „výchovy hrou“, sa dá veľmi účinne uplatniť aj v školských zariadeniach. Jedná sa o „tvorivú dramaturgiu“. Je jedinečným nástrojom socializácie osobnosti. Odhaľuje a rozvíja etické hodnoty osobnosti, dokáže sprostredkovať sociálnu skúsenosť a skutočný vlastný prežitok, pričom dieťa hranú situáciu nemusí prežiť v jej reálnej, autentickej podobe (Balvín, 1999a).

„Sociálna funkcia umenia postihuje hlavne medziľudskú komunikáciu, potrebu sociálnej identifikácie človeka (potreba stotožniť sa s určitou skupinou, inštitúciou, národom).“ (Kulka, 2008, p. 27)

Matarasso (1997) vo svojom výskume opisuje pozitívny dopad umeleckých aktivít na život sociálne vylúčených ľudí. Vysoko priaznivý vplyv majú na tieto oblasti: osobnostný rozvoj; sociálna súdržnosť; posilnenie komunity; sebaurčenie v spoločnosti; budovanie lokálneho obrazu a identity; imaginácia a vízia; zdravie a blahobyt.

Záver:

V prvej kapitole sa s pojmom sociálna integrácia často spájali pojmy ako “rešpektovanie”, “tolerancia”, apod. Týmto, na prvý pohľad samozrejmyými cnosťami, však v želanej miere oplýva len určitá skupina ľudí. Dospieť k ich úprimnej a pravdivej forme však niekedy býva otázkou celoživotnej cesty. Umenie, ako také, či už sa jedná o hudbu, výtvarné umenie, drámu, a iné, pôsobí na emočné, pocitové, zážitkové, hodnotové a postojové “centrá” v človeku. Dokáže v ňom vyvolať skutočný vlastný prežitok; rozvíjať a posilňovať mierumilovnosť a zmierlivosť; uvoľniť psychický pretlak; naliehavo osloviť a vyvolať intenzívne pocity; narúšať sociálne antipatie; naštartovať sociálnu zmenu; ponúknuť “akt vlastného existenciálneho prebudenia”. Okrem toho má významný motivačný a aktualizačný dopad a výchovnú funkciu. Sila umenia nespočíva vo vnucovaní mravných hodnôt. Jeho sila tkvie v postupnom a nenásilnom vytváraní autonómneho mravného

vedomia. Dáva človeku možnosť, aby sa rozhodol sám za seba, sám zo seba, bez násilných vonkajších vplyvov.

3 Súčasný stav integrácie rómskej menšiny

V nasledovnej kapitole analyzujem súčasný stav sociálneho vylúčenia a sociálnej integrácie vo vzťahu k rómskej populácii. Zameriam sa komplexne na aktuálnu situáciu v Českej republike a parciálne na situáciu v Brne.

V roku 2015 spoločnosť GAC spol.s.r.o. pre MPSV spracovala „Analýzu sociálne vylúčených lokalít v ČR“. Doposiaľ je stále najaktuálnejšou komplexnou analýzou danej problematiky na národnej úrovni. Keďže sa sociálne vylúčení Rómovia častokrát segregujú od väčšinovej spoločnosti do lokalít, ktoré sa potom spravidla stávajú vylúčenými lokalitami, časť nasledovnej kapitoly budem prekladať aj zisteniami danej analýzy. Okrem toho budem čerpať aj z ďalších strategických vládnych dokumentov, a to konkrétne zo „Zprávy o stavu romské menšiny“ a „Strategie romské integrace do roku 2020“. V podkapitolách zameraných špeciálne na mesto Brno rozšírim zdroje ešte o „Stručnú analýzu sociálního vyloučení na území města Brna“, „Strategický plán sociálního začleňování města Brna pro období 2016-2019“ a „Strategie romské integrace v Jihomoravském kraji na období 2014-2018“. Všetky spomínané dokumenty sú doposiaľ najaktuálnejšími verejne prístupnými dokumentami na internete.

3.1 Aktuálny stav sociálneho vylúčenia rómskej menšiny

3.1.1 Aktuálny stav sociálneho vylúčenia rómskej menšiny všeobecne v ČR

Je očividné, že za dlhšie časové obdobie sa vzdelanostná úroveň rómskeho obyvateľstva vylúčených lokalít nijak nelepší. Paradoxné je, že napriek pokročilej dobe, dosahuje generácia synov horšie vzdelanie, než generácia otcov. Čo sa týka podielu nezamestnanosti v týchto lokalitách, ten sa pohybuje na 80 až 85% (Analýza sociálne vyloučených lokalít v ČR, 2019).

„Možno predpokladať, že počet ľudí žijúcich v sociálne vylúčených lokalitách sa pohybuje medzi 95 000 až 115 000. Celkom bolo v celkom 297 mestách a obciach identifikovaných 606 sociálne vylúčených lokalít a približne 700 ubytovní. Celkový počet lokalít sa v porovnaní s rokom 2006 takmer zdvojnásobil (z 310 na 606). Počet lokalít vzrástol vo všetkých krajoch (...) Počet obyvateľov žijúcich v sociálne vylúčených lokalitách sa zvýšil takmer o polovicu.“ (Analýza sociálne vyloučených lokalít v ČR, 2019, p. 11).

V roku 2017 žilo na území ČR podľa kvalifikovaných odhadov koordinátorov pre záležitosti rómskej menšiny 240 300 Rómov, čo predstavuje 2,2% z celkovej populácie v ČR. Zhruba polovica Rómov žijúcich na území ČR je do spoločnosti integrovaná, zvyšná polovica je naopak zo spoločnosti sociálne vylúčená. Rómovia, ktorí sú do spoločnosti integrovaní (sú úspešne zamestnaní, vzdelaní, ich príjmy sú dostatočné, nemajú dlhy) sa však napriek tomu potýkajú s predsudkami, neznášanlivosťou a diskrimináciou. „Väčšina obyvateľov ČR dlhodobo vyjadruje negatívne postoje voči Rómom.(...) je patrné, že od roku 2013 nedošlo k signifikantnej zmene vnímania rómskej menšiny, hodnoty sú viacmenej rovnaké a potvrdzujú, že Rómovia boli najviac nesympaticky vnímanou minoritou žijúcou v ČR. Od roku 2017 sa národnostnou skupinou s najväčšími antipatiami stali Arabovia.“ (Zpráva o stavu romské menšiny, 2019, p. 6). Vládi sa doposiaľ nepodarilo zlepšiť vnímanie rómskej menšiny medzi nerómskymi obyvateľmi ČR, aj keď sa jedná o dlhodobú úlohu (Zpráva o stavu romské menšiny, 2019).

O situácii sociálneho vylúčenia rómskej menšiny informuje aj strategický dokument Úradu vlády ČR. Ten oznamuje, že napriek čiastkovým úspechom v oblasti zlepšenia situácie rómskej menšiny (rozvoj rómskej kultúry a jazyka, vytvárania štruktúr a inštitúcií napomáhajúcich sociálnej integrácii Rómov) sa však celkového pozitívneho obratu v českej spoločnosti dosiahnuť nepodarilo. Dokonca sa zintenzívňujú javy ako marginalizácia, sociálne vylúčenie a územná segregácia časti rómskej populácie. Česká spoločnosť v otázke ochrany práv rómskej menšiny a ochrany pred diskrimináciou zlyháva. „Zhoršuje sa nielen reálna situácia, ale i spoločenská nálada. Rastie frustrácia a pocit bezvýchodnosti ako na strane Rómov, tak i majoritnej spoločnosti.“ (Vláda, 2019, p. 7).

Dve z troch kľúčových tém v oblasti ľudských práv, ktoré vzišli z apelu medzinárodnej scény, sa týkajú práve situácie rómskej menšiny (Vláda ČR, 2015).

3.1.2 Aktuálny stav sociálneho vylúčenia v Brne

Okrem iného analýza ukázala, že migrácia ľudí postihnutých sociálnym vylúčením, môže mať rôznu podobu. V niektorých oblastiach prevažovala tendencia sťahovať sa z veľkých miest na vidiek, inde naopak tendencia presťahovať sa do väčšieho mesta, ktorá sa týkala špeciálne aj mesta Brna. Takýchto ľudí láka do Brna vidina väčšieho výberu sociálnych služieb a väčšie možnosti zárobku, vrátane toho nelegálneho (Analýza sociálne vyloučených lokalit v ČR, 2019).

Od roku 2006 kedy bola vykonaná posledná komplexná analýza sociálneho vylúčenia v ČR pred rokom 2015, vzrástol v Brne do roku 2014 počet sociálne vylúčených lokalít z 11 na 28. Paradoxne od roku 2006 najviac sociálne vylúčených obyvateľov ubudlo v hlavnom meste Prahe a Juhomoravskom kraji, do ktorého Brno spadá. Tento jav možno pripísať gentrifikačným procesom². Ako je teda možné, že napriek nárastu počtu vylúčených lokalít viac než o 100%, sociálne vylúčených obyvateľov v Brne ubudlo? Dochádza totiž k rozpadu sociálne vylúčených lokalít do väčšieho počtu menších celkov (Analýza sociálne vyloučených lokalit v ČR, 2019).

V Brne bolo roku 2015 napočítaných asi 8000 sociálne vylúčených obyvateľov (Analýza sociálne vyloučených lokalit v ČR, 2019). Z nich najvyšší počet 3-5 tisíc obýva vylúčenú lokalitu s názvom „brnenský Bronx“, nachádzajúcu sa v Zábrdovicích v mestskej časti Brno-střed. Veľká časť vylúčených lokalít je situovaná v centre mesta, predovšetkým v činžiakových domoch starej zástavby. Tieto stavby sú vo veľmi zlom stave, čomu častokrát požadovaný nájom neodpovedá. Na jednej strane je umiestnenie lokalít v centre výhodou (dosah mnohých inštitúcií a sociálnych služieb), na strane druhej bariérou (kultúra chudoby, častejší stret s rizikovým chovaním, vystavenie predsudkovosti a rasizmu, segregované školstvo apod.) (Stručná analýza sociálneho vyloučení na území města Brna, 2019).

Z kvalifikovaných štatistických údajov vyplýva, že sa vo vylúčených rómskych lokalitách percento nezamestnanosti vyšplhalo až na 90%, čo môžeme pripísať nízkej kvalifikácii, diskriminácii na trhu práce, zadĺženiu, strate pracovných návykov, neatraktívnosti platových podmienok, neznalosť nových technológií apod. (Stručná analýza sociálneho vyloučení na území města Brna, 2019).

V oblasti vzdelania je podľa odhadov NNO (pri zohľadnení štatistík ÚP) cca 10% sociálne vylúčených osôb **bez vzdelania**, základnú školu ukončilo 70%, učňovské vzdelanie ukončilo 15%, stredné školy s maturitou 5%, vyššie odborné školy menej ako 1% a vysoké školy taktiež menej ako 1% (Stručná analýza sociálneho vyloučení na území města Brna, 2019).

² Termínom „gentrifikačný proces“ je označovaná zmena v mestskom priestore, kedy komerčné spoločnosti, popripade bohatšie vrstvy, skupujú nehnuteľnosti v doposiaľ menej atraktívnych lokalitách. Na jednej strane napomáhajú k väčšej atraktivite danej lokality, na strane druhej prispievajú k vytlačaniu menej majetných vrstiev obyvateľstva mimo tieto zóny.

V Brne bolo za rok 2014 zistených celkom 14 203 trestných činov. Najväčší podiel trestnej činnosti zaznamenala časť Brna „Brno-střed“, ktorá sa zároveň dlhodobo drží na 10 mieste v rebríčku najviac rizikových miest na území ČR (Stručná analýza sociálneho vyloučení na území mesta Brna, 2019).

Vo vylúčených brnenských lokalitách nie je ojedinelá závislosť na drogách a taktiež nižšia úroveň zdravotného stavu. Najčastejšími zdravotnými komplikáciami sú hepatitída, zápaly žíl, syfilis, kvapavka a multiorgánové zlyhania tela (Stručná analýza sociálneho vyloučení na území mesta Brna, 2019).

3.2 Aktuálny stav integrácie rómskej menšiny

Vláda vyčleňuje každoročne zo štátneho rozpočtu na podporu rómskej integrácie niekoľko miliónov českých korún. Za rok 2017 činil tento výdaj 70.438.719 Kč (Úrad vlády České republiky, 2019).

V roku 2015 Vláda Českej republiky predstavila tzv. „Strategii romské integrace do roku 2020“. v nasledujúcej podkapitole sa budem snažiť vytýčiť pár podstatných prvkov, ktoré táto stratégia v oblasti sociálnej integrácie Rómov obsahuje.

3.2.1 Aktuálny stav integrácie všeobecne v Českej republike

Účelom tejto stratégie je vytvorenie rámca pre opatrenia, na základe ktorých dôjde ku zvráteniu negatívnych trendov vo vývoji situácie rómskej menšiny v ČR, a to v oblastiach vzdelávania, bývania, zamestnanosti a v sociálnej a zdravotnej oblasti. Tieto opatrenia povedú k postupnému zneškodneniu neodôvodnených a neprijateľných rozdielov medzi rómskou menšinou a väčšinovou spoločnosťou a zaistia tak Rómom efektívnu ochranu pred diskrimináciou a bezpečné súžitie, a tiež povzbudia rozvoj rómskej kultúry, jazyka a participáciu Rómov (Vláda, 2019).

Stratégia ponúka podrobný návod ako dospieť k efektívnej integrácii rómskej populácie, a to konkrétne v týchto oblastiach: podpora Rómov ako svojbýtnej národnostnej menšiny, ich jazyka a kultúry; zníženie rozdielov vo vzdelaní medzi majoritnou spoločnosťou a rómskou minoritou zaistením rovného prístupu Rómov ku kvalitnému vzdelávaniu na všetkých úrovniach;

zvýšenie zamestnanosti a ekonomických aktivít Rómov; zaistenie rovného prístupu Rómov k dôstojnému bývaniu, k sociálnym službám a ku zdravotnej starostlivosti; zaistenie rovného zachádzania s Rómami a ich ochrany pred diskrimináciou; bezpečné súžitie; podpora integrácie Rómov na miestnej a krajskej úrovni; boj proti sociálnemu vylúčeniu; vytvorenie funkčnej siete pre implementáciu stratégie; podpora participácie Rómov; účinná medzinárodná a úniijná spolupráca a poznanie podporujúce interetnické súžitie (Vláda, 2019).

Predkladaná stratégia má okrem iného za cieľ aj dôraznejšie osloviť ambície a riešiť problémy skupiny Rómov, ktorí nie sú výraznými nositeľmi rómskej kultúry a identity a nežijú ani v situácii sociálneho vylúčenia, *„pretože hlavne skrze podporu zachovania identity Rómov a posilňovania postavenia rómskej strednej triedy a inteligencie vedie cesta k porozumeniu a k vyrovnaniu historicky vzniknutej, menej priaznivej situácie Rómov v zrovnaní s väčšinou populáciou.“* (Vláda, 2019, p. 8).

Rómska integrácia je tu chápaná ako obojstranný proces, ktorý prebieha ako na strane väčšinovej spoločnosti, tak na strane samotných Rómov. Okrem sociálneho a ekonomického zastrešenia sociálnej integrácie (bývanie, vzdelávanie, zamestnanosť a zdravie) stratégia zahŕňa aj posilnenie rómskej identity s dôrazom na kultúru a tradície, emancipáciu rómskej populácie a taktiež tolerantné a nexenofóbne prostredie (Vláda, 2019).

K zavedeniu účinných krokov k úspešnej integrácii bol na základe predchádzajúcej praxe prijatý tzv. „koordinovaný prístup v sociálnom začleňovaní“, v rámci ktorého bude distribuovaná koordinovaná priama a systematická podpora do približne 60-70% oblastí, kde žijú predovšetkým sociálne vylúčení rómsky obyvatelia. Taktiež bude *„spracovaný obecný strategický plán sociálneho začleňovania, a to ako na báze evidence-based politik, tak participácie verejnosti, najmä samotných obyvateľov vylúčených lokalít, teda predovšetkým Rómov. Následne budú za podpory Sekcie pre ľudské práva pripravené projekty k financovaniu podpory zo všetkých zapojených operačných programov, najmä v oblastiach sociálnych služieb, komunitnej práca, podpory zamestnanosti, vzdelávania a bývania.“* (Vláda, 2019, pp. 100-101).

Pre efektívnejšie riešenie celoeurópskej rómskej problematiky vzniklo fórum pre diskusiu a výmenu skúseností na medzinárodnej úrovni. Vďaka vzniku takejto platformy bude môcť Česká republika zlepšiť svoje nástroje a stratégie v boji proti sociálnemu vylúčeniu Rómov. Výmena

„know-how“ prebieha medzi komisiou, členskými štátmi, medzinárodnými organizáciami, krajinami procesu rozšírenia EÚ a občianskou spoločnosťou (Vláda, 2019).

V stratégii možno nájsť taktiež zmienku o pozitívnom vplyve umenia na integráciu Rómov, konkrétne je v nej dokonca spomenuté Múzeum rómskej kultúry, ktorý vo svojej práci uvádzam ako príklad dobrej praxe. Stratégia agituje za rozvoj rómskeho jazyka a kultúry, pretože v nich vidí prostriedok k emancipácii Rómov a k zlepšeniu vzájomných vzťahov medzi nimi a väčšinou spoločnosťou. Tvrdí, že *„zoznamovanie verejnosti s rómskou kultúrou, tradíciami, históriou a súčasnosťou je súčasťou výchovy smerujúcej k etnickej tolerancii.“* (Vláda, 2019, p. 35). Významnú úlohu zohráva ako podpora živej kultúry, do ktorej spadajú napr. rómske festivaly, tak aj podpora inštitúcií, ktoré uchovávajú rómsku kultúru a pamäte, ako napr. Múzeum rómskej kultúry so sídlom v Brne a pamätníky obetí rómskeho holokaustu (Vláda, 2019).

V stratégii ďalej stojí, že je **potrebné** poskytnúť podporu umeleckých, kultúrne vzdelávacích a výchovných aktivít, odborných štúdií, dokumentácii rómskej kultúry, edičnej činnosti a kultúrnych akcií, vďaka ktorým dochádza k eliminácii negatívnych prejavov extrémizmu, neznášanlivosti na základe rasy a náboženstva, ale taktiež je potrebné poskytnúť túto podporu pre zachovanie tradičnej rómskej tvorby (Vláda, 2019).

3.2.2 Aktuálny stav integrácie v Brne

V Brne je celkom 66 základných škôl, z toho 5 škôl navštevuje podľa hrubých odhadov až 60-90% rómskych detí. Jedná sa o školy ZŠ Křenová; ZŠ Merhautova – Vranovská; ZŠ Sekaninova; ZŠ 28. října a ZŠ Lidická. Väčšina týchto škôl využíva asistentov pedagóga, no kvôli nedostatku financií sú tieto úväzky skracované, tým pádom nespĺňajú optimálne riešenie situácie (Stručná analýza sociálneho vylúčenia na území mesta Brna, 2019).

Strategický plán mesta Brna je primárne zameraný na problematiku sociálneho vylúčenia, tzn. na sociálne vylúčené osoby a osoby, ktoré sú týmto javom ohrozené. Zvláštna pozornosť je preto venovaná nasledovným skupinám osôb: osobám žijúcim v soc. vylúčených oblastiach a ich okolí; žiakom so zhoršeným školským úspechom; nezamestnaným osobám; národnostným menšinám a cudzincom; etnickým menšinám (najmä Rómom); ľuďom bez domova; rodinám s deťmi ohrozených chudobou; osobám ohrozených závislosťou; osobám opúšťajúcich ústavné

zariadenia a páchatel'om trestných činov (Strategický plán sociálneho začleňování města Brna pro období 2016-2019, 2019).

Strategický plán sociálneho začlenenia mesta Brna 2016-2019 obsahuje 7 prioritných, strategicky detailne vypracovaných oblastí záujmu:

- Podmienky a prostredie aktívneho soc. začleňovania
- Posilňovanie zamestnanosti
- Bezpečnosť a prevencia rizikového chovania
- Zdravie a rodiny
- Integrácia cudzincov a utečencov
- Vzdelávanie
- Bývanie (Strategický plán sociálneho začleňování města Brna pro období 2016-2019, 2019)

V Brne sú „dostatočne zaistené poradenské služby a terénne programy, s väčšou intenzitou tu však vyvstáva problém absencie sociálneho a azylového bývania.“ (PaedDr. Věra Koupilová, 2019, p. 15).

Príslušné priority a ciele strategického plánu budú naplňované prostredníctvom podpory nasledovných sociálnych služieb, ktoré boli vybrané do konečného výčtu pre potreby realizácie daného plánu: sociálne poradenstvo, azylové domy, kontaktné centrá, Domy na pol cesty, krízová pomoc, služby následnej starostlivosti, nízkoprahové zariadenia pre deti a mládež, sociálne aktivizačné služby pre rodiny s deťmi, terénne programy, sociálne rehabilitácie, chránené bývanie a podpora samostatného bývania (Strategický plán sociálneho začleňování města Brna pro období 2016-2019, 2019).

K najvýznamnejším občianskym združeniam, ktoré zastrešujú integračnú politiku nielen v meste Brno, ale aj v celom Jihomoravskom kraji patria IQ Roma servis, o.s. Romodrom a Drom. Všetky tieto občianske združenia majú sídlo v Brne (PaedDr. Věra Koupilová, 2019).

V oblasti bývania bol prednesený návrh riešenia v usilovaní koncepcie miestneho rozvoja, konkrétne bytov pre sociálne slabšie vrstvy; v systéme podporovaného bývania a vytvorenia systému sociálneho bývania. V oblasti vzdelávania je stanovený strategický cieľ napr. v plnení

pravidelného a efektívneho predškolského a školského vzdelávania a jeho riadneho ukončenia; vo vzdelávaní s maximálne individuálnou podporou pre sociálne znevýhodnených žiakov; zvyšovaní kvalifikácie; v posilňovaní kapacity predškolských zariadení; v užšej spolupráci s OSPD; v posilnení intervencie a osvetu v rómskych rodinách; v podpore aktívneho rodičovstva apod. V oblasti rómskej kultúry je to podpora prezentácie rómskej kultúry; úsilie o uchovanie trvalej spomienky na obeť rómskeho holokaustu a šírenie pozitívnych vzorov úspešných Rómov. V oblasti zamestnanosti sa riešenie odvíja od podpory dobrej spolupráce obcí a príslušného kontaktného pracoviska ÚP; spolupráce s miestnou samosprávou vo vytváraní pracovných miest ; posilnenia spolupráce s MMB, úradov mestských častí, správnych obvodov obcí s rozšírenou pôsobnosťou a NNO apod. V oblasti sociálnych služieb zaisťovať dostupnosť siete odborných poradenských služieb, podporovať a rozšíriť ponuku terénnych programov; zapojiť do prevencie zadĺženia školy. V oblasti zdravotnej situácie rómskej menšiny informovať a vykonávať osvetu obyvateľom ohrozených sociálnym vylúčením o zdravotne sociálnej pomoci, návšteve lekára; posilniť počty zdravotne sociálnych pracovníkov (PaedDr. Věra Koupilová, 2019).

Záver:

Počet obyvateľov, ktorí žijú v sociálne vylúčených lokalitách sa od roku 2006 v ČR zvýšil takmer o polovicu. Zhruba polovica z celkovej rómskej populácie nie je do českej spoločnosti integrovaná, práve naopak. Rómovia sa musia dennodenne vysporiadať s predsudkami, neznášanlivosťou a diskrimináciou zo strany väčšinovej spoločnosti. Situácia sa napriek čiastočným pokrokom nijak výrazne nezlepšila, k celkovému pozitívnemu obratu v českej spoločnosti nedošlo, celková spoločenská nálada sa vyostruje.

V Brne počet sociálne vylúčených Rómov vzrástol približne na 8 000. Najviac z nich (cca 3-5 tisíc) obýva vylúčenú lokalitu, ktorú v Brne ľudia hovorovo nazývajú "brnenský Bronx" v mestskej časti Brno-stred. Veľká časť sociálne vylúčených Rómov býva v starých, nevyhovujúcich činžiakových domoch, za ktoré platia premrštený nájom. Percento nezamestnanosti sa v týchto lokalitách pohybuje až na 90-tich percentách, je tu hlásená vysoká miera kriminálnej činnosti, približne 10% obyvateľov je bez ukončeného vzdelania. Zdravotný stav je na nižšej úrovni.

Na českej národnej scéne existuje viacero strategických integračných plánov, ktorých hlavným cieľom je dospieť k úspešnej celoplošnej integrovanosti zo spoločnosti sociálne vylúčených osôb. Obsahom takýchto dokumentov sú, okrem iného, aj podrobne vypracované stratégie úspešnej a efektívnej integrácie. Najaktuálnejšie strategické dokumenty sú zamerané na podporu rómskej menšiny, jej kultúry a jazyka; boj proti diskriminácii; rovný prístup vo vzdelávaní a zaobchádzaní; zvýšenie zamestnanosti; podporu participácie Rómov a medzinárodnú spoluprácu v otázkach integrácie. Okrem sociálne vylúčených Rómov sa stratégie sústreďujú aj na rómsku integrovanú populáciu, ktorá sa však taktiež stretáva s prejavmi diskriminácie. Konkrétne “Strategie romské integrace do roku 2020” odkazuje na potrebu podpory umeleckých, kultúrne vzdelávacích a výchovných akcií, dokonca zmieňuje aj dôležitosť Múzea rómskej kultúry so sídlom v Brne. Integračné stratégie zamerané špeciálne na Brno obsahujú v podstate veľmi podobné oblasti hlavných záujmov ako celoštátne zamerané stratégie, pričom jednotlivé ciele sú v nich rozšírené o konkrétny obraz podpory konkrétnych organizácií a inštitúcií.

4 Vybrané súčasné nástroje rómskej integrácie v Brne

V nasledovnej kapitole sa budem venovať vybraným súčasným nástrojom rómskej integrácie v Brne. V prvej podkapitole uvediem organizácie zaoberajúce sa integráciou Rómov do českej spoločnosti. V ďalšej podkapitole sa budem venovať projektom a programom zameraným na sociálnu integráciu v Brne. Ďalej sa zameriam na kultúrne inštitúcie, ktoré svojím pôsobením napomáhajú zlepšovať stav sociálnej integrácie v Brne a nakoniec uvediem a v krátkosti opíšem brnenské rómske festivaly, ktoré sa budú konať v roku 2019.

4.1 Organizácie zaoberajúce sa integráciou rómskej menšiny v Brne

Ako je uvedené vyššie, v Brne pôsobia tri významné organizácie, ktoré zastrešujú integračnú politiku nielen v samotnom meste, ale tiež v celom Jihomoravskom kraji. Jedná sa o organizácie IQ Roma servis, Romodrom a organizáciu Drom.

Organizácia **IQ Roma servis** (Placeholder1) patrí medzi popredné neziskové organizácie venujúce sa problematike sociálneho začleňovania v Českej republike. Za svoju činnosť už získala mnoho ocenení, uznaní a akreditácií. V roku 2013 sa dokonca umiestnila na prvom mieste v súťaži „Neziskovka roku“ v kategórii „Velká neziskovka“ (IQRS [online]).

Poslaním organizácie je byť prostredníkom podporujúcim príležitosti, možnosti a odhodlanie Rómov na ich neľahkej ceste uplatnenia sa a rastu v spoločnosti a byť tiež ochrancom ich práv a dôstojnosti (IQRS [online]).

Činnosť organizácie sa sústreďí na mnoho projektov. Niektoré z nich sú projekty dlhodobé, ktoré bývajú každoročne aktualizované. K nim patrí „Centrum motivace a stimulace“, projekt, ktorý je zameraný na prevádzku nízkoprahového zariadenia pre deti a mládež. Zariadenie ponúka vzdelávacie, výchovné, poradenské, voľnočasové, terapeutické a resocializačné služby a aktivity, ktoré vedú k integrácii, kvalitnému tráveniu voľného času a zvýšeniu vzdelanosti rómskej mládeže. Ďalej projekt „Centrum integračních služeb“, ktorého služby sú koncipované rodinám (najmä rómskeho pôvodu) ohrozeným sociálnym vylúčením, ktoré bojujú s výchovnými a vzdelávacími ťažkosťami. Cieľom projektu je podpora pozitívnej zmeny v oblasti bývania, zamestnanosti, finančnej situácie rodiny, starostlivosti a vzdelávania detí a rozvoj zdravých návykov trávenia

voľného času. Ďalším z dlhodobých projektov je „Centrum komunitní a terénní sociální práce“, ktorý zaisťuje financie pre poskytovanie terénnych programov určeným pre sociálne znevýhodnených a sociálne vylúčených rómskych komunit (IQRS [online]).

Pod taktovkou organizácie dlhodobo beží aj zaujímavý projekt „Amaro records – rhythm is a drive of our life“, ktorého zmyslom je podpora mladých, nielen rómskych umelcov. Cieľom projektu je posilniť sebavedomie, emancipáciu, pracovné návyky, zručnosti a schopnosť autonómneho a zodpovedného rozhodovania. Do projektu spadá taktiež chod kaviarne, ktorá poskytuje jednak zázemie pre spoločné hudobné aktivity pre Rómov aj nerómov, a taktiež priestor pre rozvoj kompetencií v oblastiach obsluhy a vedenia kaviarenského podniku (IQRS [online]).

Ďalším zo zaujímavých projektov organizácie je projekt „Fond aven amenca – přihlašte svůj vlastní projekt“. Myšlienkou projektu je umožniť ľuďom nad 18 rokov usporiadať akciu alebo dlhodobo vykonávať činnosť vychádzajúcu z ich vlastnej iniciatívy, ktorá však musí naplňovať vízie a poslanie samotnej organizácie (IQRS [online]).

Ostatné aktuálne projekty sú napríklad „Cesta z ghetta“, „Doma s rodinou“, „Hlavu vzhůru“, „Mám na to“, „Odmaturuj“, „Podpora zabydlených rodín“, „Power for small steps“ a ďalšie (IQRS [online]).

Ďalšou z organizácií je organizácia **Romodrom, o.p.s.** Táto organizácia sa prednostne zaoberá ľuďmi rómskeho etnika, ktorí sa nachádzajú v situácii sociálneho vylúčenia, alebo sú týmto javom ohrozené. Jej primárnym cieľom je pomôcť ľuďom hľadať východiská v ich nežiadúcich životných situáciách a posilňovať ich samostatnosť. Organizácia pôsobí okrem Jihomoravského kraja ešte v ďalších šiestich krajoch Českej republiky (ROMODROM [online]).

Poslaním Romodromu je presadzovať práva a integráciu sociálne vylúčených osôb a osôb, ktorým takéto riziko hrozí. Pri naplňovaní daného poslania sa riadia nasledujúcimi zásadami:

- Poznať prostredie, v ktorom žije konkrétna rodina, ktorej pomoc smeruje
- Brať v ohľad špecifické podmienky v danej rodine
- Porozumieť príčinám vzniknutej nepriaznivej situácie a riešiť danú situáciu komplexne ako súbor súvisiacich príčin a následkov

- Nachádzať riešenia, ktoré povedú k čo najväčšej nožnej samostatnosti klienta (ROMODROM [online]).

Hlavnou náplňou organizácie je vytvárať a realizovať projekty v oblasti sociálnej a humanitárnej pomoci, poradenstva, integrácie do spoločnosti, rozvoja vzdelávania, v oblasti ľudských práv a tiež vytvárať a realizovať projekty umeleckého charakteru zamerané na výtvarné umenie, divadlo, hudbu, tanec apod. (ROMODROM, Stanovy [online]).

Organizácia ponúka rôzne programy pre deti a rodičov (centrum pre podporu rodičovských kompetencií, centrum predškolského a mimoškolského vzdelávania) vzdelávacie programy, sociálne služby pre obyvateľov sociálne vylúčených lokalít (terénne programy, sociálne aktivizačné služby pre rodiny s deťmi, odborné sociálne poradenstvo, sociálne a pracovné rehabilitácie); väzenské programy a programy a projekty na podporu bývania (medzinárodný projekt „Integrated Housing and Labour Services in the Social Rental Enterprise Model“, projekt „Roma Housing- Ensuring Value for Money“, „Bydlení je základ“, „Bydlím, tedy jsem!“) a iné (ROMODROM, Výroční zpráva 2017 [online]).

Posledná z troch uvádzaných, je organizácia **Drom**. Poslaním tejto organizácie je pomoc a podpora k plnej sociálnej integrácii vylúčených osôb, mapovanie problémov vylúčených lokalít a prepájanie subjektov verejnej správy a neziskového sektoru v oblasti spolupráce pri sociálnom začleňovaní (DROM [online]).

Jej zmyslom je upevňovať a rozvíjať základné sociálne, zdravotné, spoločenské a kultúrne návyky ľudí na pokraji spoločnosti a vytvárať možnosti pre spoločenskú integráciu týchto osôb. U detí sa sústreďuje na prehĺbenie ich výchovy, rozvoj kvalitnej a duchapľnej záujmovej činnosti, prípravu na ich budúce povolanie a život v rodine a spoločnosti (DROM [online]).

Predmetom činnosti organizácie je mnoho ponúkaných služieb, ku ktorým patrí poskytovanie služieb sociálnej prevencie a odborného sociálneho poradenstva, terénne sociálne služby, nízkoprahové zariadenie pre deti a mládež Drom, asistancia obetiam a páchatel'om trestnej činnosti, zdravotne sociálna pomoc, sociálne aktivizačná služba Drom, kontaktné centrum Drom a ďalšie (DROM [online]).

Pod záštitou organizácie Drom vznikol nedávno aj prvý rómsky sitcom, ktorého cieľom je za pomoci humoru zbúrať spoločenské tabu a tiež poskytnúť príležitosť mladým rómskym hercom. Jeden z tvorcov sitcomu, Robin Stria, vidí zmysel danej iniciatívy hlavne v budovaní a posilnení pozitívneho obrazu Rómov vo verejnom mediálnom priestore (MK [online]). Rómsky sitcom vznikol na základe divadelnej predlohy s názvom Miri fajta, čo v preklade znamená „moja rodina“. Hlavnou myšlienkou je poukázať na to, že sa Rómovia smejú rovnakým veciam ako všetci ostatní a že si aj oni zo seba a stereotypov, ktoré sa s nimi spájajú, dokážu urobiť srandu. (G [online]).

Okrem troch spomínaných najvýznamnejších organizácií existuje samozrejme mnoho ďalších, ktoré svojou činnosťou taktiež zohrávajú dôležitú úlohu v integrácii rómskej menšiny. Pre doplnenie zoznamu takýchto organizácií som si vybrala internetový „Portál verejné správy“ (PVS [online]), ktorý považujem za najrelevantnejší zdroj pre zámery mojej práce (Spomínaný portál združuje iba organizácie, ktoré sa do tejto národnej evidencie dobrovoľne zaregistrovali. Prítomnosť v evidencii NNO by mala byť v záujme hlavne samotných organizácií, keďže sa vo všeobecnosti jedná o jeden z ukazateľov aktivity organizácie.). Postupovala som nasledovne. Do kolónky „cieľová skupina“ som zadala „romská komunita (špecifické problémy)“, ako jednu z predvolených možností. Do kolónky „sídlo organizace“ som zadala Brno. Ostatné kolónky pre upresnenie špecifik som nechala nevyplnené. Na základe tohto pokynu mi vyhládalo celkom 7 organizácií (medzi nimi aj už spomínanú organizáciu IQ Roma servis). Následne som navštívila internetové stránky všetkých jednotlivých organizácií, ktoré mi zoznam ponúkol. Na základe popisu organizácie (jej činnosti, vízie, poslania apod.) som posúdila, či sa daná organizácia zaoberá integráciou rómskej menšiny v Brne alebo nie. Vo finále ostalo nasledovných 6 organizácií:

1. Petrov, občanské sdružení pro práci s dětmi a mládeží brněnské diecéze

Organizácia vychádza z kresťanských princípov, ktorej hlavnou činnosťou je práca s deťmi a mládežou. Snaží sa viesť užívateľov k postupnému prevzatiu zodpovednosti za druhých a naučiť ich, ako zmysluplne využívať voľný čas. Zameriava sa tiež na pomoc pri výchove, „formovaní“ a rozvoji osobnosti mladého človeka (SP [online]).

2. Sdružení Podané ruce, o.s.

Združenie sa sústreďuje na podporu a šírenie humanistických myšlienok, ochranu ľudských práv a rozvoj občianskej spoločnosti. Taktiež sa snaží vytvárať priestor k tolerancii,

rešpektu, jedinečnosti a právu na sebaurčenie a podnikat' kroky k prevencii závislosti. To všetko pomocou kvalitných podporných, preventívnych a intervenčných služieb (PR [online]).

3. Společenství Romů na Moravě o.p.s.

Společenství Romů na Moravě si klade za cieľ podporu rómskej emancipácie, integrácie a dialógu na všetkých úrovniach spoločnosti. Kľúčovými aktivitami spoločenstva sú poskytovanie terénnej sociálnej práce sociálne vylúčeným osobám, práca s deťmi a mládežou a podpora rómskej kultúry (SRNM [online]).

4. IQ Roma servis, z.s.

Charakteristika organizácie je uvedená vyššie.

5. Ratolest Brno, občanské sdružení

Ratolest ponúka sociálne a preventívne služby deťom, mladým ľuďom a rodinám, ktorí sa nachádzajú v obtiažnej životnej situácii, s cieľom integrovať týchto ľudí do spoločnosti a vyrovnat' ich životné šance (RATOLEST [online]).

6. Líšeň

Organizáciu bližšie predstavím v jednej z nasledovných častí tejto kapitoly.

Oficiálne stránky mesta Brna taktiež ponúkajú výčet organizácií, ktoré sa v Brne zaoberajú národnostnými menšinami a etnikami. Konkrétne rómskym etnikom sa podľa Magistrátu mesta Brna zaoberajú nasledovné organizácie: Asociace společenství Romů ČR, z. s., DROM, romské středisko, IQ Roma servis, z.s., Muzeum romské kultury státní příspěvková organizace a Společenství Romů na Moravě (BRNO, Organizace národnostních menšin [online]).

Brnenských organizácií zaoberajúcich sa rómskou integráciou, či už priamo alebo okrajovo je v Brne viac, než je uvedené v tejto podkapitole. Dôvodom je, že prítomnosť organizácií v oficiálnom zozname neštátnych neziskových organizácií funguje na dobrovoľnej báze, teda je na organizácii samotnej, či sa zaregistruje alebo nie. Pre väčšiu súhrnnosť súpisu organizácií, som oficiálny zoznam doplnila ešte zoznamom od Magistrátu mesta Brna.

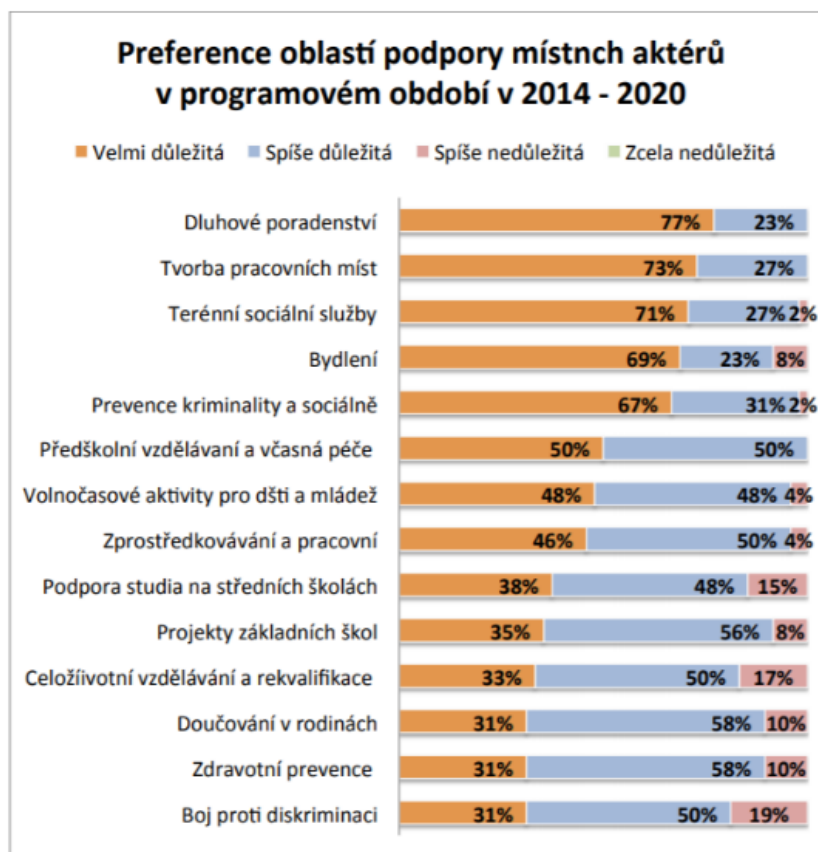
Predchádzajúci výčet a krátka charakteristika organizácií slúži pre predstavu čitateľa, akým smerom sa v rámci sociálnej integrácie môže organizácia uberať, a tiež pre povedomie o tom, aké konkrétne organizácie sa v Brne zaoberajú danou problematikou.

4.2 Programy a projekty zamerané na sociálnu integráciu v Brne

Pre zámery tejto podkapitoly som sa rozhodla čerpať z vládneho dokumentu „Analýza sociálne vyloučených lokalít“, v rámci ktorej sa sústredenie (okrem iného) zameriavalo aj na dopady projektov (hradených z OP LZZ) a tiež na potreby cieľových skupín a aktérov inkluzívnych politík v 20 vybraných mestách a obciach, medzi ktorými sa nachádzalo aj mesto Brno. Projekty financované z tohoto operačného programu sú nepochybne „stavebným kameňom“ integračných politík v ČR. Samozrejme ich ale nemôžeme považovať za všemocné (Analýza sociálne vyloučených lokalít v ČR, 2019).

Najväčší dopad na sociálnu integráciu rómskej menšiny mali projekty zamerané na oblasť základných potrieb (ekonomická situácia, bývanie, zamestnanie, bezpečnosť). Ďalej nasledovala oblasť stabilizácie rodín (komplexná práca s rodinami); hneď po nej oblasť občianskej gramotnosti a rozvoja komunity a najmenší dopad mali projekty zamerané na oblasť občianskeho a politického zmocnenia a zmeny v spoločenskom vnímaní (Analýza sociálne vyloučených lokalít v ČR, 2019).

Analýza (2019) obsahuje aj kvalitatívne rozhovory a dotazníkové šetrenie, ktoré zahrňovali aj otázku týkajúcu sa dôležitosti singulárnych oblastí sociálnej práce pre potreby danej cieľovej skupiny. Respondenti (napr. sociálni pracovníci, zamestnanci Úradu Práce apod.) vnímali dôležitosť podpory v nasledujúcich oblastiach:

Obrázok 1: tabuľka preferencií oblastí sociálnej práce s rómskou menšinou

„Respondenti si ale uvedomovali nutnosť previazania aktivít , a to hlavne v horných priečkach grafu (dlhové poradenstvo, tvorba pracovných miest, terénne sociálne služby a bývanie). Nemožno sa podľa nich zamerať iba na jednu z uvedených oblastí, ale je treba rešpektovať ich vzájomnú previazanosť a vytvárať tak komplex vzájomne prepojených služieb.“ (Analýza sociálne vyloučených lokalít v ČR, 2019, p. 91).

Predbežné doporučenia pre realizáciu programového obdobia v rokoch 2014-2020 znejú nasledovne:

- Presadzovať také riešenia, ktoré povedú ku zvyšovaniu celkovej kvality života (opatrenia zamerané hlavne na kvalitu bývania, vzdelávania a posilňovania sociálneho a hospodárskeho rastu daných exponovaných území)
- Podporovať kľúčové opatrenia, ktoré aktívne bojujú so sociálnym vylúčením a iba netlmia jeho prejavy (hlavne previazanosť politik bývania, zamestnania a vzdelávania)
- Využívať v projektoch inovatívne prvky (napr. mobilné tímy)
- Zaisťovať adresnosť, koordináciu, konzistenciu a kooperáciu miestnych opatrení sociálnej integrácie a venovať pozornosť koordinácii jednotlivých projektov a vzájomnej informovanosti realizátorov projektov v miestnom, krajskom a národnom merítku
- Podporovať aktívnu participáciu rôznych typov subjektov v oblasti sociálnej práce
- Zamerať projekty na spracovanie účinnej komunikačnej stratégie smerom k cieľovej skupine aj k majorite
- ...

(Analýza sociálne vyloučených lokalít v ČR, 2019).

Informácie o dotáciách na konkrétne projekty brnenských organizácií, ktoré pôsobia v oblasti národnostných menšín a etník je možné dohľadať na oficiálnych stránkach mesta Brna. Tie najaktuálnejšie (t.j. k dátumu 20.6.2019) sú uvádzané za rok **2017**. Dotované projekty týkajúce sa konkrétne rómskej menšiny na rok 2017 boli nasledovné (Brno [online]):

Organizácia	Názov projektu	Výška dotácií v českých korunách
IQ Roma servis, z.s.	<i>Brno slaví Mezinárodní den Romů 2018</i>	90 000,-
Sdružení Petrov, z.s.	<i>Taneční kroužek Romane čhave</i>	45 000,-
Společenství Romů na Moravě Romano jekhetaniben pre Morava	<i>Django Fest 17. ročník</i>	37 000,-

Zoznam projektov zameraných špeciálne na integráciu rómskej populácie stránky mesta Brna neponúkajú.

Projekty podporené v rámci dotačného programu „Podpora integrace romské menšiny“ v roku 2018 (PIRM [online]):

Organizácia	Názov projektu	Výška dotácie v českých korunách
Společnost Podané ruce o.p.s.	<i>ROMANODROM - volnočasové aktivity</i>	250 000,-
Muzeum romské kultury	<i>Společně za vzděláním</i>	71 000,-
Centrum společného zájmu, z.s.	<i>Doučování dětí z vyloučených lokalit - Spolu to zvládneme</i>	109 200,-

Nájsť oficiálny komplexný zoznam všetkých dotovaných a reálne uskutočnených (za rok 2018) a plánovaných (na rok 2019) projektov a programov zameraných na integráciu v Brne sa mi nájsť nepodarilo.

4.3 Kultúrne inštitúcie

Internetová encyklopédia Wikipédia (komplexnejší zoznam, než aký ponúka Wikipédia, sa mi nepodarilo nájsť) ponúka výčet brnenských kultúrnych inštitúcií, ktoré rozdeľuje do 4 kategórií na divadlá, múzeá, galérie a kiná. Zoznam uvádza 41 divadiel, 16 múzeí, 10 galérií a 7 kín, z toho sa primárne na rómsku tématiku orientuje 1 múzeum – Muzeum romské kultury a 1 divadlo – Divadlo Líšeň. Okrem týchto dvoch kultúrnych inštitúcií, existujú v Brne minimálne dve ďalšie divadlá (Divadlo Polárka, Divadlo Barka), ktoré sa síce rómskej tematike nevenujú prvotne, no svojim pôsobením značne prispievajú k pozitívnej zmene v oblasti integrácie.

4.3.1 Divadlo Líšeň

Divadlo Líšeň je nezávislé experimentálne divadlo, pracujúce s maskami, bábkami, objektmi a pohybovou a zvukovou štylizáciou. Svoje divadelné inscenácie zameriava predovšetkým na ľudskoprávnu tematiku a politické témy. Dlhodobo spolupracuje s rómskymi muzikantami a tanečníkmi, organizuje festivaly a navštevuje znevýhodnené publikum v ústavoch a stacionároch (DL [online]):

Samotné inscenácie boli hrané vo viacerých krajinách (Veľká Británia, Belgicko, Nemecko, Španielsko, Francúzko, atď.) a získali niekoľko ocenení, napríklad cenu Erik na celoštátnej prehliadke „Přelet nad loutkářským hnízdem“, cenu za originalitu na medzinárodnej prehliadke LUTKE v Lublani, cenu za najlepšie predstavenie festivalu na medzinárodnej prehliadke v Rusku „King Fairy-Tale“, ceny za herecké výkony, réžiu, dramaturgiu, scénografiu a ďalšie (DL [online]).

Medzi 12 aktuálne hraných inscenácií sú zaradené aj 2 rómske inscenácie – „Schovejte si slepice“ a „Paramisa (Chytrý hloupý Rom)“.

Schovejte si slepice je pásmo rómskych ľudových tancov, piesní, rozprávání a vtipov. Jedná sa o spoločnú pouličnú produkciu rómskych umelcov, divadelníkov a samotného publika. Väčšina príbehov, ktoré sa v priebehu predstavenia odohrávajú, vychádzajú z knihy „Rómské pohádky“ Mileny Hübschmannové. V scenári sa objavujú súčasné rómske vtipy a aforizmy. Na hre sa podieľa brnenská rómska umelecká komunita, v tomto prípade konkrétne tanečný súbor Merci a muzikant František Barkoci (DL [online]).

Paramisa (Chytrý hloupý Rom) je predstavenie o odvážnom rómskom chlapcovi, jeho životnej láske a boji s drakom, ktorý končí smrťou hlavného hrdinu. Názov „Paramisa“ v rómčine znamená rozprávanie, určené predovšetkým dospelým. Hra je teda metaforou pre neľahký, nepredvídateľný a spleťtý reálny život (DL [online]).

4.3.2 Divadlo Polárka

Divadlo Polárka ponúka predstavenia pre publikum všetkých vekových kategórií a svoju činnosť okrem iného vedome smeruje aj k výchove, k hodnotám a orientácii vo svete a nenásilnou formou otvára s mladým publikom náročné, no zásadné témy (DP [online]).

4.3.3 Divadlo Barka

Hlavnou myšlienkou a víziou Divadla Barka je ponúknuť priestor, zázemie pre umeleckú sebarealizáciu všetkého druhu umelcom (profesionálnym či amatérskym), bez ohľadu na to, či majú nejaký fyzický, mentálny či psychický handicap, alebo sú členmi nejakej národnostnej či etnickej menšiny (DB [online]).

4.3.4 Múzeum romské kultury

Pôsobenie tejto kultúrnej inštitúcie predstavím v nasledovnej kapitole, kde ju uvádzam ako príklad dobrej praxe.

4.4 Rómske festivaly

Festivaly celkovo majú veľkú moc spájať masy ľudí, vytvárať zázemie pre zdieľanie určitých spoločných záujmov, hodnôt, zameraní a hlavne vytvárať priestor pre sociálnu interakciu. Rómske festivaly majú moc navyše priateľsky spájať ľudí, ktorí bežne do priateľského kontaktu neprichádzajú, t.j. Rómov a nerómov. Rómske festivaly ponúkajú možnosť nazrieť do rómskej kultúry a tiež možnosť zažiť rómsku hudbu, tanec a jazyk naživo, čím pozvoľna ale zároveň efektívne odbúravajú negatívne stereotypy a predsudky o Rómoch.

V roku 2019 sa v Brne odohrajú 3 rómske festivaly – Ghetofest, Týden romské kultury a Romafest.

4.4.1 Ghetofest

Ghetofest je street festival odohrávajúci sa každoročne v Brne v sociálne vylúčenej lokalite - Brněnský Bronx. Jedná sa o unikátny sociálno-kultúrny koncept stvorený špeciálne pre túto oblasť. Hlavným zmyslom festivalu je búranie stereotypov a podpora prirodzeného stretávania a spolužitia ľudí žijúcich v rovnakom meste. Ghetofest, prezývaný aj "pouličný festival pre všetkých" si kladie za cieľ vytvorenie priestoru pre stretávanie ľudí rôznych etníc, vyznania, záujmov aj životných skúseností, čím podporuje toleranciu a pozitívne susedské spolunažívanie ako významnú hodnotu. Ľudia sa tu stretávajú pri hudbe, diskusiách, tanci i dialogických formách umenia (GHETOFEEST [online]).

4.4.2 Týden rómske kultúry

Jedná sa o brnenský festival, ktorý je zahájený každoročne Medzinárodným dňom Rómov (8.apríla) a potom pokračuje celý týždeň. Táto akcia prebieha za podpory Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, štatutárneho mesta Brna a Magistrátu mesta Brna. Cieľom tohto festivalu je vytvárať pozitívny obraz Rómov a vzájomný prirodzený dialóg medzi Rómami a majoritnou spoločnosťou (TRK [online]).

4.4.3 Romafest

Tento festival nemá oficiálne internetové stránky. Jediné informácie, ktoré nájdeme, sú informácie o čase a mieste konania a to v podobe „udalosti“ na facebooku. Romafest propagovaný ako najväčší rómsky festival v Českej republike (a jeden z najväčších svetovo) má tento rok v Brne premiéru.

Záver:

Je ťažké posúdiť, či je počet organizácií zaoberajúcich sa integráciou Rómov v Brne vyhovujúci alebo nie a to z toho dôvodu, že komplexný zoznam, ktorý by sumarizoval všetky takéto organizácie neexistuje. Je však mnoho organizácií, ktoré sa primárne neorientujú na integráciu Rómov, avšak svojou činnosťou ku zlepšeniu spoločenskej klímy (v oblasti integrácie) prispievajú taktiež.

Čo sa týka projektov a programov integrácie, existuje viacero strategických dokumentov, ktoré obsahujú kľúčové oblasti integrácie, na ktoré by sa mali projekty a programy primárne zamerať. Jednotný zoznam všetkých prebiehajúcich projektov v Brne pravdepodobne neexistuje, alebo je len veľmi ťažko dohľadateľný.

Kultúrnych inštitúcií v Brne je relatívne slušný počet. Zo všetkých 74 inštitúcií, zahrňujúcich divadlá, kiná, múzeá a galérie sa primárne rómskej integrácii orientujú však len dve z nich. Múzeum romské kultury a Divadlo Líšeň. Napriek tomu, že je toto číslo zúfalo malé, si dovoľím tvrdiť, že tieto dve inštitúcie (hlavne MRK) dokážu svojou činnosťou vcelku dostačujúco nasýtiť dopyt po prezentovaní rómskej kultúry, zachovaní rómskych tradícií a histórie, posilnení rómskej národnej hrdosti a identity atď.

5 Príklad dobrej praxe - Muzeum romské kultury

Pre príklad dobrej praxe som si vybrala Muzeum romské kultury, ktoré sa ako jediné múzeum v Brne primárne orientuje na integráciu rómskej menšiny. Múzeum okrem klasickej múzejnej činnosti verejnosti ponúka mnoho ďalších programov, služieb, aktivít a možností, čím výrazne prispieva k pozitívnej zmene v oblasti sociálneho vylúčenia Rómov. Zároveň svojou činnosťou cielene bojuje proti nenávisťným a rasistickým postojom voči Rómom a tiež podporuje vzájomnú toleranciu a porozumenie medzi Rómskou a nerómskou populáciou.

Na jednaniach Národnej rómskej platformy bola často v súvislosti s kultúrou spomínaná absencia vzájomného stretávania a komunikácie medzi Rómami a nerómami. Usporiadávať také akcie, na ktorých by sa stretávali Rómovia a nerómovia sa nedarí. Rómska kultúra a jazyk nie sú dodnes väčšinou spoločnosťou plne prijímané ako plnohodnotná súčasť kultúrneho dedičstva ČR. Kľúčovú inštitúciu v tomto ohľade zohráva Muzeum rómskej kultúry v Brne (Úrad vlády České republiky, 2019).

MRK oficiálne vzniklo v roku 1991 z iniciatívy rómskych intelektuálov ako nevládna nezisková organizácia (PEDMUNI [online]).

Od roku 2005 je štátnou príspevkovou organizáciou Ministerstva kultúry. „V európskom kontexte ide o unikátnu inštitúciu, ktorá globálne dokumentuje kultúru Rómov a Sintov, respektíve mnoha rôznych rómskych subetnických skupín a komúnít.“ (Úrad vlády České republiky, 2019, p. 19).

V roku 2018 Úrad vlády Českej republiky vydal dokument s názvom „Informace o naplňování Strategie romské integrace do roku 2020 v roce 2017“. Jedným z čiastkových cieľov stratégie bolo aj zaistenie trvalej podpory Múzea rómskej kultúry v Brne, ako špecifickej samostatnej inštitúcie so zásadným významom pre sociálnu integráciu rómskej menšiny. Pre rok 2017 bol pre potreby múzea schválený rozpočet 14.601.019 Kč (Úrad vlády České republiky, 2019).

”Sme priestorom pre stretávanie kultúr. Uchováваме doklady rómskej histórie ako súčasť európskeho dedičstva. Vychováваме mladú generáciu k tolerancii a interkultúrnemu mysleniu.

Prispievame k boji proti xenofóbii a rasizmu. Otvárame cestu ku koreňom rómskej identity. To všetko robíme pre vzájomné porozumenie. Pre dialóg kultúr.“ (ROMMUZ [online]).

V roku 2013 získalo MRK jednu z cien Nadácie Erste za prínos sociálnej integrácii. Ocenenie získalo hlavne vďaka projektu komplexnej práce so sociálne znevýhodnenými rómskymi deťmi a ich rodičmi. Hlavnou ideou projektu je eliminácia segregácie vo vzdelávacom systéme. Projekt pomohol dostať do materských a základných škôl desiatky detí (IBRNO [online]).

Pod taktovkou MRK je realizovaných mnoho projektov. Napríklad projekt “Společně za vzděláním”, fungujúci už niekoľkým rokom v poradi, sa zameriava na boj proti školskej neúspešnosti a prevenciu predčasného ukončenia školskej dochádzky. Kľúčovými aktivitami tohto projektu sú doučovanie a mentoring, určené pre všetkých aktérov vzdelávacieho procesu detí, vrátane samotných detí a ich rodičov. Súčasťou projektu je aj inovácia a profesionalizácia už realizovaných aktivít prostredníctvom výmeny “know-how” medzi organizáciami, ktoré sa zaoberajú podobnou problematikou (ROMMUZ [online]).

MRK má veľmi široké pole pôsobnosti. Okrem múzejných činností (stála expozícia “Příběh Romů”, putovné výstavy), sa MRK venuje taktiež činnostiam kultúrnym a vzdelávacím (premietanie filmov, verejné čítania, prednášky, literárne večery, koncerty, pietne akty, semináre, workshopy, diskusie, výtvarné a remeselnícke dielne, besedy, doučovania, voľnočasové krúžky, festival Ghetofest, letné školy a mnoho ďalších). To všetko primárne za účelom podpory rómskej identity a emancipácie, podpory tolerancie, porozumenia a interkultúrneho myslenia a za účelom boja proti rasizmu, xenofóbii a nenávisťným postojom (PEDMUNI [online]).

Záver

V mojej práci som sa zaoberala problematikou sociálneho vylúčenia rómskej menšiny a umením ako nástrojom sociálnej integrácie tejto minority. Sústredila som sa na mesto Brno, na jeho súčasný stav sociálneho vylúčenia a sociálnej integrácie a na jeho vybrané nástroje, ktoré dopomáhajú k úspešnej integrácii rómskej populácie.

V prvej kapitole som sa sústredila na vymedzenie základných pojmov (rómska menšina, sociálne vylúčenie a sociálna integrácia) a tiež na príčiny a následky sociálneho vylúčenia a bariéry a predpoklady úspešnej sociálnej integrácie.

Napriek pokročilej dobe je rómska minorita stále jednou z najsegregovanejších a najdiskriminovanejších menšín zo strany minority v českom prostredí vôbec. Nepriateľské postoje prevládajú však na oboch stranách – ako na strane väčšiny, tak na strane rómskej menšiny. Po mnohých rokoch vzájomného spolužitia nedošlo v tejto veci k výraznejšiemu pokroku, ba práve naopak – situácia sa zhoršuje. Sociálna integrácia Rómov do českej spoločnosti prebieha sotva badateľným tempom. Existuje mnoho “mikro” snáh, ako situáciu zlepšiť, chýba však iniciatíva zo strany vlády, riešiť danú problematiku komplexne.

Jednou z hlavných bariér úspešnej integrácie sú veľké medzery v školskom vzdelávacom systéme. Jednou z najväčších nedostatkov je, že sú školské zariadenia prispôbené deťom z českých rodín – z vyšších sociálnych vrstiev, tým pádom nie sú uspôsobené pre rómske deti, navyknuté na úplne odlišný kultúrny, výchovný, hodnotový a vzdelávací systém. Medzi predpoklady úspešnej integrácie teda jednoznačne patrí reforma školstva, vrátane odbornej rekvalifikácie školských pedagógov.

Medzi ďalšie dôležité predpoklady patrí aj budovanie prosociálneho chovania, t.j. posilňovanie cností ako rešpekt, tolerancia, empatia atď. K tomu je vo veľkej miere nápomocné umenie a tým pádom aj pôsobenie kultúrnych inštitúcií.

V druhej kapitole som sa zamerala na umenie ako na účinný nástroj sociálnej integrácie. Slovanami rôznych zainteresovaných autorov som sa snažila ukázať, akým dôležitým a účinným médiom sociálnej integrácie dokáže umenie byť. Umenie má totiž okrem iného veľmi silnú

výchovnú funkciu, dokáže naštartovať sociálnu zmenu, narúšať sociálne antipatie a posilňovať mierumilovnosť a zmierlivosť.

Kapitola číslo tri obsahuje analýzu súčasného stavu sociálneho vylúčenia a integrácie rómskej menšiny a to ako v celej ČR, tak konkrétne v meste Brno.

Počet sociálne vylúčených Rómov v ČR sa za posledných 13 rokov zvýšil takmer o polovicu. V Brne vzrástol počet sociálne vylúčených na 8 000. Podrobné stratégie, ako situáciu riešiť, ponúkajú viaceré vládne strategické dokumenty, ktoré okrem iného odkazujú aj na potrebu podpory umeleckých a kultúrnych iniciatív.

V kapitole číslo štyri som sa venovala vybraným súčasným nástrojom rómskej integrácie v Brne. V prvej podkapitole som uviedla výčet organizácií zaoberajúcich sa danou problematikou. V druhej podkapitole som sa zamerala na projekty a programy, v tej ďalšej na kultúrne inštitúcie a v poslednej na rómske festivaly.

Počet organizácií v Brne, ktorý je uvedený v oficiálnom zozname NNO je relatívne malý (7). Komplexný zoznam, ktorý by však sumarizoval všetky organizácie venujúce sa sociálnej integrácii rómskej menšiny do českej spoločnosti neexistuje. Je preto ťažké posúdiť, či je počet organizácií vyhovujúci alebo nie. Rovnako neľahké je taktiež súdiť počet programov a projektov zameraných na rómsku integráciu v Brne. Oficiálny zoznam buďto neexistuje alebo je len veľmi ťažko dohľadateľný. Čo sa týka kultúrnych inštitúcií v Brne, na sociálnu integráciu Rómov sa primárne orientujú iba dve z nich. Múzeum romské kultury a Divadlo Líšeň. Napriek tomu, že je toto číslo veľmi malé, činnosť týchto kultúrnych inštitúcií je natoľko intenzívna, že dokáže relatívne slušne zastrešiť oblasť mesta Brna a jeho okolia.

V poslednej kapitole som uviedla príklad dobrej praxe, pre ktorý som si vybrala Muzeum romské kultury. Toto múzeum sa ako jediné v Brne primárne venuje integrácii rómskej menšiny do českej spoločnosti. Múzeum počas svojho pôsobenia získalo za svoju činnosť radu ocenení, dokonca je Úradom vlády Českej republiky vnímané ako kľúčová inštitúcia pri zoznamovaní nerómskeho obyvateľstva s rómskou kultúrou.

Cieľom tejto práce bolo zoznámiť čitateľa s problematikou sociálneho vylúčenia a sociálnej integrácie rómskej minority v meste Brne, a tiež s umením ako účinným nástrojom

sociálnej integrácie tejto cieľovej skupiny. Bakalárska práca preto obsahuje základnú terminológiu pre lepšie pochopenie textu a zorientovanie sa v problematike, aktuálnu situáciu týchto sociálnych javov a to ako v Českej republike, tak aj v samotnom meste a charakteristiku vybraných nástrojov sociálnej integrácie, so zameraním aj na nástroje umeleckej povahy. Jedná sa o organizácie zaoberajúce sa integráciou rómskej menšiny v Brne, aktuálne programy a projekty, kultúrne inštitúcie zamerané taktiež na integráciu Rómov a brnenské rómske festivaly.

Ako sa v tejto bakalárskej práci ukázalo, umenie je účinným nástrojom integrácie (nielen) rómskej menšiny do väčšinovej spoločnosti. Napriek tomu, že potenciál a efektivitu vidí aj samotná vláda, nie je toto odvetvie pre sociálnu integráciu využívané dostatočne. Podľa môjho názoru by teda mali byť v omnoho väčšej miere podporované a motivované umelecké projekty a iniciatívy, ktoré podporujú integrovanosť Rómov do spoločnosti.

Zdroje

- Armstrong, J., & Botton, A. d. (2013). *Umění jako terapie*. Zlín: Kniha Zlin, s.r.o.
- Balvín, J. (1999a). Dramatická výchova jako jedna z nejefektivnějších metod etické a multikulturní výchovy. In J. B. kolektiv, *Romové a etika multikulturní výchovy* (pp. 92-97). Ústí nad Labem: Hnutí R.
- Balvín, J. (1999b). Potřeba etiky jako praktického návodu pro řešení životních situací. In J. B. kolektiv, *Romové a etika multikulturní výchovy* (pp. 8-17). Ústí nad Labem: Hnutí R.
- Bittnerová, D. (2013). *Etnické komunity - Romové*. Praha: Fakulta humanitních studií v Praze.
- Davidová, E. (2004). *Romano drom Cesty Romů 1945-1990*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Dědič, M. (1999). Zamyšlení nad etikou multikulturní výchovy. In J. B. kolektiv, *Romové a etika multikulturní výchovy* (pp. 23-26). Ústí nad Labem: Hnutí R.
- Frištenská, H. (1997). Romové a státní politika. In SOFIS, *Romové - reflexe problému* (pp. 34-46). Praha: Pastelka.
- GAC spol. s.r.o. (2019, 3 25). *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR*. Retrieved from [www.esfcr.cz:
https://www.esfcr.cz/documents/21802/791224/Anal%C3%BDza+soci%C3%A1ln%C4%9B+vylou%C4%8Den%C3%BDch+lokalit+v+%C4%8CR/65125f3c-3cd9-4591-882b-fd3935458464](https://www.esfcr.cz/documents/21802/791224/Anal%C3%BDza+soci%C3%A1ln%C4%9B+vylou%C4%8Den%C3%BDch+lokalit+v+%C4%8CR/65125f3c-3cd9-4591-882b-fd3935458464)
- Gulová, L. (2011). *Sociální práce*. Praha: Grada Publishing.
- Havel, V. (1989). *Dálkový výslech*. Praha: Melantrich.
- Holubec, S. (n.d.). *Teorie vzdělanostních nerovností a romské prostředí*.
- Horváthová, J. (2002). *kapitoly z dějin Romu*. Praha: NLN.

- Horváthová, J. (2009). Romové a výtvarné umění. In J. K. Martin Kaleja, *Mluvme o Romech* (pp. 61-67). Ostrava: Ostravská univerzita.
- Jaroslav Balvín a kolektiv. (1997). *Romové a dětské domovy*. Ústí nad Labem : Hnutí R.
- Jaroslav Balvín a kolektiv. (1999). *Romové a etika multikulturní výchovy*. Ústí nad Labem: Hnutí R.
- Kalibová, K. (1997). Demografické a geodemografické charakteristiky romské populace v České republice. In K. autorov, *Romové - reflexe problému* (pp. 20-33). Praha: Sofis.
- Klimeková, A. (1997). Nevyhnutnosť etickej výchovy v prostredí rómskej minority. In J. B. kolektiv, *Romové a detské domovy* (pp. 24-28). Ústí nad Labem: Hnutí R.
- Kolektiv autorov. (1997). *Romové - reflexe problému*. Praha: Sofis.
- Kotýnková, M. (2000). Rozsah a průběh sociálního vyloučení v české společnosti. In M. univerzita, *Sociální exkluze nové třídy* (pp. 115-125). Brno: Sociální studia.
- Kulka, J. (2008). *Psychologie Umění*. Praha: Grada Publishing.
- Liégeois, J. P. (1995). *Rómovia, Cigáni, kočovníci*. Charis.
- Marada, R. (2006). *Etnická různost a občanská jednota*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Mareš, P. (2006). *Faktory sociálního vyloučení* . Retrieved from http://praha.vupsv.cz: http://praha.vupsv.cz/fulltext/vz_193.pdf
- Matoušek, O. (2008). *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, s.r.o.
- mesto Brno. (2019, 3 25). *Strategický plán sociálního začleňování města Brna pro období 2016-2019*. Retrieved from www.socialnipece.brno.cz: https://socialnipece.brno.cz/useruploads/files/kpsvl/spsz_m%C4%9Bsta_brna_2016-2019_final.pdf
- Navrátil & kol. (2003). *Romové v české společnosti*. Praha: Portál, s.r.o.

- Navrátil, P. (2003). Sociální vyloučení menšin jako problém společnosti. In P. N. kolektiv, *Romové v české společnosti* (pp. 15-78). Praha: Portál.
- Navrátil, P., & kol. (2003). *Romové v české společnosti*. Praha: Portál.
- PaedDr. Věra Koupilová. (2019, 3 25). *Strategie romské integrace v Jihomoravském kraji na období 2014-2018*. Retrieved from www.m.kr-jihomoravsky.cz.
- Pavelčíková, N. (2004). Romové v českých zemích v letech 1945-1989. In K. autorov, *Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinu komunismu 12.* (p. 183). Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinu komunismu PČR.
- Pekárek, P. (1997). Romové mezi námi. In Sofis, *Romové - reflexe problému* (pp. 11-20). Praha: Pastelka.
- Průcha, J. (1997). *Moderní pedagogika*. Praha: Portál.
- Rádl, M. (2013). Vnímání věkových stupňů u Romů a jeho vliv na dosahované vzdělání. In D. Bittnerová, *Etnické komunity-Romové* (pp. 133-151). Praha: Fakulta humanitních studií v Praze.
- Radostný, L. (2013). Romská hudba (nejen) k tanci a poslechu. In D. Bittnerová, *Etnické komunity - Romové* (p. 210). Praha: Fakulta humanitních studií v Praze.
- Read, H. (1967). *Výchova uměním*. Praha: Odeon.
- Říčan, P. (1998). *S Romy žít budeme - jde o to jak*. Praha: Portál, s.r.o.
- Schuringa, L. (2007). *Komunitní práce a inkluze Romů*. Ostrava: Spolu.
- Ševčíková, V. (2003). *Sociokulturní a hudebně výchovná specifika romské minority v kontextu doby*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.
- Ševčíková, V. (2008). Romská hudba - jak ji slyšet, cítit a jak se jí dotýkat. In J. K. Martin Kaleja, *Mluvíme o Romech* (pp. 68-77). Ostrava: Ostravská univerzita.

Šotolová, E. (1997). Příklad Romů do Evropy. In Sofis, *Romové - reflexe problému* (pp. 52-106). Praha: Pastelka.

Stručná analýza sociálního vyloučení na území města Brna. (2019, 3 25). Retrieved from www.socialnipece.brno.cz:
https://socialnipece.brno.cz/useruploads/files/kpsvl/p%C5%99%C3%ADloha_%C4%8D_1_-_stru%C4%8Dn%C3%A1_anal%C3%BDza_soci%C3%A1ln%C3%ADho_vylou%C4%8Den%C3%AD_na_%C3%BAzem%C3%AD_m%C4%9Bsta_brna_final.pdf

Úřad vlády České republiky. (2019, 3 25). *Zpráva o stavu romské menšiny.* Retrieved from www.vlada.cz:
<https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny-2017.pdf>

Urban, D. (2015). *Sociální práce s romskými rodinami.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Vláda. (2017). *Správa romské menšiny 2017.* Praha.

Vláda. (2019, 3 25). *Strategie romské integrace do roku 2020.* Retrieved from www.vlada.cz:
<https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/Strategie-romske-integrace-do-roku-2020.pdf>

Vláda ČR. (2009). *DLOUHODOBÝ MONITORING SITUACE ROMSKÝCH LOKALIT.* Retrieved from www.vlada.cz:
<https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Souhrnna-zprava.pdf>

Vláda ČR. (2015). *Strategie romské integrace.* Retrieved from www.vlada.cz:
<https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/Strategie-romske-integrace-do-roku-2020.pdf>

Internetové zdroje:

BRNO. [online]. [cit. 2019-06-10]. Dostupné z: https://www.brno.cz/dokumenty/soubor.php?cislo=34626&typ=22&fbclid=IwAR11zprsnx6nvHOwWq_OA-xE0Kq-7TpVaQuYR9q884eupLnezCWT2CUip-I

Brno. Organizace národnostních menšin. *Brno.cz* [online]. [cit. 2019-06-04]. Dostupné z: <https://www.brno.cz/sprava-mesta/magistrat-mesta-brna/usek-4-namestka-primatorky/odbor-socialni-pece/organizace-narodnostnich-mensin/>

DIVADLO LÍŠEŇ. [online]. [cit. 2019-06-18]. Dostupné z: <https://www.divadlolisen.cz>

DIVADLO POLÁRKA. [online]. [cit. 2019-06-18]. Dostupné z: <https://divadlopolarka.cz>

DIVADLO POLÁRKA. [online]. [cit. 2019-06-18]. Dostupné z: <http://divadlobarka.cz>

DROM. [online]. [cit. 2019-05-21]. Dostupné z: <http://www.drom.cz>

G. [online]. [cit. 2019-05-21]. Dostupné z: <https://g.cz/konecne-neco-poradneho-v-cesku-vznikl-sitcom-ktery-si-dela-legraci-z-romu-a-delaji-ho-romove/?fbclid=IwAR1Ouk9GxABZEMDr7nTA9wf2GgNG2xLJXJ#>

GHETOFEST. [online]. [cit. 2019-06-20]. Dostupné z: <http://ghetofest.cz>

IBRNO. [online]. [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <https://www.ibrno.cz/brno/59270-muzeum-romske-kultury-ziskalo-oceneni-za-prinos-socialni-integraci-.html>

IQ ROMA SERVIS. [online]. [cit. 2019-05-25]. Dostupné z: <http://www.iqrs.cz>

MÍSTNÍ KULTURA. [online]. [cit. 2019-05-21]. Dostupné z: <http://mistnikultura.cz/v-brne-vznikl-prvni-romsky-sitcom>

PED.MUNI. [online]. [cit. 2019-06-20]. Dostupné z: http://www.ped.muni.cz/kvv/svv/archiv/content_cz/studijni_opora_rom_2011.pdf

PODANÉ RUCE. [online]. [cit. 2019-06-02]. Dostupné z: <https://podaneruce.cz/o-spolecnosti/>

PODPORA INTEGRACE ROMSKÉ MENŠINY. [online]. [cit. 2019-06-15]. Dostupné z: [file:///C:/Users/%E2%99%A1/Downloads/P%C5%99ehled%20podpo%C5%99en%C3%BDch%20projekt%C5%AF%202018%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/%E2%99%A1/Downloads/P%C5%99ehled%20podpo%C5%99en%C3%BDch%20projekt%C5%AF%202018%20(3).pdf)

PORTÁL VEŘEJNÉ SPRÁVY. [online]. [cit. 2019-06-02]. Dostupné z: <https://www.isnno.cz/EvidenceNNOV10001/DesignPages/SeznamNNO.aspx>

RATOLEST. [online]. [cit. 2019-06-02]. Dostupné z: <https://www.ratolest.cz/podstrany/o-nas/>

ROMMUZ. [online]. [cit. 2019-06-20]. Dostupné z: <https://www.rommuz.cz/o-muzeu/o-nas-2/>

ROMODROM. [online]. [cit. 2019-05-22]. Dostupné z: <http://www.romodromcz.cz>

Romodrom. Stanovy. *Romodrom.cz* [online]. [cit. 2019-05-22]. Dostupné z: <http://www.romodromcz.cz/new/doc/stanovy.pdf>

Romodrom. Výroční zpráva 2017. *Romodrom.cz* [online]. [cit. 2019-05-22]. Dostupné z: http://www.romodromcz.cz/cs/kdojsme/zpravy/Vyrocní_zprava_2017-final.pdf

SDRUŽENÍ PETROV. [online]. [cit. 2019-06-02]. Dostupné z: http://www.sdruzenipetrov.cz/?page_id=57

SPOLEČENSTVÍ ROMU NA MORAVĚ. [online]. [cit. 2019-06-02]. Dostupné z: <http://www.srnm.cz/#v-sou%C4%8Dasnosti>

TÝDEN ROMSKÉ KULTURY. [online]. [cit. 2019-06-19]. Dostupné z: <http://tydenromskekultury.cz>